

Բ. ՍԵՅՐԱՆՅԱՆ

ՀԱՅԿԵՏՀՐԱՏ

891.99

13812

U-39

Ulysses, F.

Smiley's house-
hold. 2n.

81.99-93
-39

ԲԵՆԻԿ ՍԵՅՐԱՆՅԱՆ

ԱՅՈՒԳԱԾԻ Է 1961 թ.

ԾԱՂԿԱԾ
ՀՈՒՇԱԲՁԱՆ

438/2.

A. 29503

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐԱԼ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐԱԼ ԿՈՄԻՏԵ
ԵՐԵՎԱՆ

1948

Հասկեր՝ Ա. ԳՍԳԱՐՅԱՆԻ

Б. СЕЙРАНЯН
ЦВЕТУЩИЙ ПАМЯТНИК

(На армянском языке)
Армгиз, Ереван, 1948

ԻՄ ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐԻՆ

Միրելի երիւաներ.

Գերմանա-Ֆաշիստական զավթիչներից սովետական հողը ազատագրելիս, Հայրենական Մեծ պատերազմում քաջի մահով ընկալ և իրեն անմահության փառքով պըսակեց հայ ժողովրդի դյուցազուն զավակ, Սովետական Միութեան Հերոս, գնդապետ Լևոն Դարբինյանը:

Գնդապետ Դարբինյանի մարտական կյանքը լի է շատ ու շատ հետաքրքիր դեպքերով: Նրա մասին կարելի է մեծ գրքեր գրել: Բայց որպեսզի դուք մոտավոր պատկերացում ունենաք, թե ինչ արտակարգ հատկութիւններով էր օժտված գնդի հրամանատար Դարբինյանը, ինչպիսի ջերմ ու անմար սիրով էր նա սիրում մեր Հայրենիքը, սովետական մարդուն, իր զինվորներին, իր միակ որդուն՝ Բալլային, որոշեցի նրա կյանքից մի քանի դեպք գրի առնել ձեզ համար:

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ

Խաչատրյան Լ. Դարբինյան

Կ Ր Ո Ձ Կ Ա Ն

1.

Մեկ անգամ, երբ գնդապետ Լևոն Դարբինյանն իր հրետանավորների հետ միասին անտառի միջով փոխադրվում էր նոր բնագիծ, շնչասպառ նրան մոտեցավ մի պատանի: Դա շիկ մազերով, կապույտ աչքերով, կոճակի պես կլոր քթով մի փոքրիկ տղա էր: Պատանին ամբողջապես ողողված էր քրտնքով: Երևում էր, որ նա երկար ճանապարհ էր վազել: Հրետանավորները ջուր տվեցին, հանգստացրին նրան: Հետո պատանին հայտնեց, որ իրենց գյուղում ֆաշիստներ կան թաքնված: Դյուղը ծանոթ էր Դարբինյանին: Նա գիտեր, որ ֆաշիստներն այնտեղից նախորդ երեկոյան են փախել: Ուտի շատ զարմացավ:

—Մի՞թե կան,—հարցրեց նա:

—Այո, կան, ընկեր գնդապետ:

—Շատ են...

—Ձե, շատ չեն, մի տաս-տասներկու հոգի: Բոլորը հավաքված են մի տան մեջ:

«Կամ չեն հասցրել փախչել, կամ մնացել են՝ մեր զորամասերի թիկունքում դիվերսիոն աշխատանք կատարելու» —մտածեց գնդապետն ու դարձավ պատանուն.

— Կարո՞ղ ես այդ տունը մեզ ցույց տալ:

— Իհարկե կարող եմ: Ես հենց դրա համար եմ եկել...

Երբ հրետանային մարտկոցը դուրս եկավ անտառի եզրը, պատանին մատնացույց արեց դարավանդի սառ-րոտում փռված գլուղն ու անհամբեր ասաց.

— Այ, այ, տեսնո՞ւմ եք, այն ճերմակ տունը՝ առվի եզրին, կամուրջի մոտ... Հենց նա է, աղնիվ խոսք, հենց այնտեղ են...

Գնդապետը չէր շտապում: Հեռադիտակն աչքերին, նա երկար ժամանակ նայում էր դեպի գլուղը:

— Անունդ ի՞նչ է, — հարցրեց Դարբինյանը:

— Անո՞ւնս, — տատանվելով կրկնեց պատանին, — ա-նունս, դե ո՞նց ասեմ... Անունս Ֆեդկա է, բայց տղեր-քըն ինձ «Կրոշկա»^{*} են ասում:

— Դե, եթե տղերքը Կրոշկա են ասում՝ ես էլ այդ-պես կասեմ: Լսիր, Կրոշկա, չե՞ս սխալվում: Դուցե Ֆա-շխատներն այդ տան մեջ չեն...

— Ձեմ սխալվում, ընկեր գնդապետ, աղնիվ խոսք, նրանք այնտեղ են, ես գիտեմ... Նրանք իմ մորը սպա-նեցին... Նրանք...

Եվ պատանու շուրթերը դողացին, աչքերը լցվեցին արցունքով,

Գնդապետը զինված ավտոմատավորների մի ջոկատ ուղարկեց, որպեսզի ֆրիցներին կենդանի գերի վերցնեն: Բայց երբ ջոկատը վերադարձավ և հայտնեց, որ թշնա-մին խիստ ամրացել է տան մեջ ու նրա ներքնա-հարկում և անձնատուր չի լինում, Դարբինյանը ետ շրջվեց, գլխով ինչ-որ նշան արեց մարտկոցի հրամանա-

^{*}) Крошка — այստեղ նշանակում է փոքր, պտիկ երեխա:

տար Զիպցովին: Նույն պահին հրանոթի փողն ուղղվեց դեպի գյուղը: Երբ նշանառությունն ավարտված էր, Զիպցովի հրամանով հրանոթը կրակ բացեց: Ահռելի դրդողի հետ ճերմակ տուներ մի պարկ մոխրի պես օդ ցնդեց: Դարբինյանի սրտատես աչքը նկատեց, թե ինչպես թանձր փոշու միջից դուրս նետվեցին երկու սև ստվեր, որոնք փորձեցին փախչել, բայց երկրորդ արկի բեկորներից անշնչացած վայր ընկան:

Կրոշկայի ոգևորությանը չափ ու սահման չկար: Ուսերը կծկած, իր փոքրիկ բռունցքները ծնոտի առաջ սեղմած, նա խնդադին բացազանչություններով թռչկոտում էր գնդապետի մոտ:

—Ո՛ւ ո՛ւ ո՛ւ խ'... ո՛ւ ո՛ւ ո՛ւ խ'...—սրտի խորքից ձղրտում էր Կրոշկան: Հրետանավորները նայում էին նրան ու բարեհոգությամբ ժպտում:

Երբ թանձր փոշին անցավ և ամլի ափին՝ ճերմակ տան տեղը մնաց մի դորշ ավերակ, Դարբինյանը հարցրեց պատանուին.

—Լսիր Կրոշկա, խել ո՞ւմ տունն էր այդ...

—Ումը... մերը...

—Մի՞թե,—ձեռքը պատանու ուսին դնելով, գնդապետը կռացավ ու ոգևորված նայեց նրա աչքերին:

—Այո, մերը, ընկեր գնդապետ: Ում կուզե՞ք՝ հարցրեք... բոլորն էլ գիտեն, որ այդ տունը մերն է...

Դարբինյանը պատանուին ամուր սեղմեց իր կրծքին, ապա նրան փորձելու համար կրկին հարցրեց.

—Բա որ քանդեցի՞նք...

—Ոչինչ, ընկեր գնդապետ: Փաշխատներին հաղթենք նոր տուն կշինենք, ավելի լավը...—պատանու այս պատասխանը շատ դուր եկավ Դարբինյանին: Նա մի պահ մտքերի ետևից ընկավ:

— Գյուղում ո՞վ ունեւ, Կրոշկա...

— Ոչ որ: Մորս սպանեցին: Իսկ հայրս պատերազմի սկզբից ֆրոնտումն է:

— Նամակ կա...

— Ձէ, չկա...

Հրետանավորները պատրաստվում էին ճանապարհը շարունակելու: Գնդապետն ուղղվեց:

— Դե, շնորհակալութիւն, Կրոշկա, մնաս բարե,— ձեռքը մեկնելով ասաց նա: Պատանին հապաղում էր: Նա հայացքը գցել էր գետնին: Հրետանավորները զգում էին, որ Կրոշկան ուզում է ինչ-որ բան խնդրել, բայց քաշվում է:

— Վերցնենք, ընկեր գնդապետ,— կամացուկ շշնջաց Ջիպցովը:

— Լսիր, Կրոշկա, կուգե՞ս գալ մեզ հետ...

Կրոշկան պատասխանի փոխարեն ամուր գրկեց գընդապետի ծնկները: Հրետանավորներէից շատերի աչքերի մեջ արցունքի կաթիլներ շողացին:

— Դժվար կլինի, տղերք,— մտածկոտ շեշտով խոսեց Դարբինյանը:

— Ոչինչ, ոչինչ, ընկեր գնդապետ: Մենք կորդեգրենք ու կպահենք... — խնդրեցին հրետանավորները: Գընդապետը համաձայնվեց:

2.

Կրոշկան զորամասում աչքի ընկավ որպէս ճարպիկ կապավոր և խիզախ հետախուզիչ: Ստեղծի պես ծակում ու անցնում էր թշնամու գիրքերով, չղջիկի պէս դուրս էր թռչում լարափակոցների միջից: Ձէր վախենում ոչ միին

գիշերներէից, ոչ ահաւոր անտառներէից. նեղանում էր, երբ իր վրա նայում էին որպէս փոքրի, միշտ ինքն էր նոր առաջադրանք խնդրում: Չնայած իր վախա մարմնին, Կրոշկան չափազանց դիմացկուն տղա դուրս եկավ. ցեխն ու անձրիւր, օրերով երթը, կամ անքուն մնալը նրա համար սովորական բաներ էին: Այդ խելոք ու հրնարամիտ պատանին դորամասի հրետանավորներին շատ անգամ էր փրկել մահվան վտանգից:

Մեկ անգամ, օրինակ, Զիպցովի մարտկոցն օղակման մեջ ընկավ: Մարտկոցը գտնվում էր տեղանքի վրա իշխող մի բարձունքի լանջին: Բարձունքն օղակած գերմանական տանկերը պատրաստվում էին ուժեղ գրոհի: Մեր հրետանավորների դրությունն անհուսալի էր: Կապը դորամասի հետ խզվել էր: Դրսից ոչ մի օդնություն չէր կարելի սպասել: Մարտկոցի հրամանատար Զիպցովը, ծանր վերք մտանալով, շարքից դուրս էր եկել: Հրետանավորները շարունակում էին եռանդով պաշտպանվել, բայց զգում էին, որ արկերը հետզհետե պակասում են:

Կրոշկան, որ այդ միջոցին գտնվում էր շրջապատված հրետանավորների մեջ, րոշեց ինչ գնով էլ լինի դուրս սողալ ֆաշիստների օղակից, լուր տանել մերոնց:

Բարձունքը բոլորովին լերկ էր: Թփուտները միայն նրա փեշերին էին աճել: Դուրս գալ խրամատից, վազել գետլի ցած, նույն է, թե մահի բերանն ընկնել: Հապա ինչ անել:

Գերմանական արկերը բզկտում էին բարձունքի լանջը, քարի ու հողի ահագին զանգվածներ նետում դեպի վեր, որոնք կրկին գետնին ընկնելով, զլուրվում էին գետլի ցած:

Կրոշկան նկատեց այդ ու վճռեց իր անելիքը: Երբ մեկ էլ հողասյուն բարձրացավ դեպի օդը, Կրոշկան դուրս եկավ թաքստոցից:

— Դե, ես գնացի, — ասաց նա, կծկվեց տեղում, պինդ գրկեց իր ծնկներն ու գունդ դարձած իրեն նետեց փոշու ամպի մեջ:

Հրետանավորները նույնիսկ չհասցրին լմանալ, թե ինչու նա այդպես միանգամից գլուխկոնձի տվեց:

Բարձունքի թեք լանջով արագորեն գլորվում էր Կրոշկան: Այդ պահին ոչ մի սրատես աչք չէր կարող որոշել, թե գլորվողը քան է, դժւղձ, թե՞ մի ուրիշ բան:

Մինչև գերմանացիները գլխի կընկնեին— Կրոշկան իրեն զգեց թփուտներն ու անհետացավ:

Նրա գնալուց կես ժամ անց մեք հեռաձիգ հրետանին սկսեց ոմբակոծել բարձունքի ստորոտները:

— Տղերք, Կրոշկան տեղ է հասել... մեքոնք խփում են,— ոգեշնչված բացազանչեց հրետանավորներից մեկը:

Գերմանական տանկերը խուճապի մատնվելով, արագորեն հեռացան: Մարտկոցը փրկվեց:

Այդ օրերին զորամասում բոլորի խոսակցության նյութը Կրոշկան էր: Գնդապետը Կրոշկային պարզևաւորեց մեղալով, իսկ Զիպցովը դաշտային հիվանդանոցից նամակով շնորհակալութուն հայտնեց նրան:

Այսպես խիղախ ու ճարպիկ տղա դուրս եկավ մեր Կրոշկան: Բայց հրետանավորները նրան սիրում էին ոչ միայն այդ խիղախության ու ճարպկության համար, այլև՝ նրա քաղցր, դուրեկան ձայնի: Կրոշկան լսվ էր երգում, սրտանց, շատ էլ երգ զիտեր:

Բայց ինչո՞ւ միայն հրետանավորները: Հենց ինքը՝ գնդապետ Դարբինյանը նրանցից պակաս չէր սիրում Կրոշկային: Նա երգի մի արտակարգ սեր ուներ:

Իր սպաների ու եֆրեյտորների ծառայությունը գնահատելիս գնդապետը միշտ հաշվի էր առնում, թե նրանց ստորաբաժանումներում ինչպես է դրված մարտական երգը: Եթե վատ էր՝ նախատում էր, անձամբ գնում, կազմակերպում: Իսկ եթե մեկն ասեր, թե իր ստորաբաժանման մեջ երգիչներ չկան, որ իր ղինվոր-

ները ձայն-չունեն—Դարբինյանը կժպտար նրա միամըտության վրա:

—Երգելու համար,—կասեր նա,—մեծ ձայն չի հարկավոր: Հարկավոր է ներքին կրակ: Իսկ մերոնք այնքան կրակ ունեն, որ եթե սրտները բացեն—բոցը երկինք կելնի:

Հետո գնդապետն աչքերը կկոցելով, մտքերի ետևից քնկած, կավելացներ.

—Էհ, գիտե՞ս ինչ արժի, երբ հանդստի բոպելին հենվում ես խրամատին, ձեռքդ գլխիդ տակ դնում ու կամաց ծոր տալիս... Ձէ՛, պիտի երգել գիտենալ, անպայման գիտենալ...

Դարբինյանն ինքն այնքան քաղցր էր երգում, որ լսելուց չէիր կշտանա: Երգում էր մի քանի լեզվով՝ հայերեն, ռուսերեն, վրացերեն, ադրբեջաներեն, ուկրաիններեն: Ահա թե ինչու նրա զինվորները, ինչ ազգի էլ լինեին, ոչ միայն լսում, այլև սիրով ձայնակցում էին նրան: Գնդապետն իր շտաբում թառ նվագող մի կապավոր ունեւր՝ Նազարեթյան ազգանունով: Հանգստի բոպեներին, թառի նվագակցությամբ երգում էր իր սիրած երգերը, կամ նվագի տակ արտասանում իր հորինած բանաստեղծությունները: Իսկ նա բազմաթիվ բանաստեղծություններ ուներ գրած, բոլորն էլ ոգեշունչ՝ հաղթանակի հավատով լեցուն: Ահա մի քառյակ 1942 թվին ռազմաճակատում գրած նրա բանաստեղծություններից.

Պարծանք չէ՞, արդյոք, այս անեղ ժամին

կրակի գծում յուր տեղն ունենալ:

• Եվ անտուն, անմայր որբերի կանչին

—Վրե՛ժ, —գոչելով գրոհի գնալ...

Նուրբ ու զգայուն հոգու տեր այս մարդը, երբ հրետանավորների բլինդաժում առաջին անգամ լսեց կրոշկալի երգը—մանկան պես լաց եղավ:

Բլինդաժը լի էր մախորկայի ծխով: Համալի աղոտ
լույսի տակ հազիվ գծվում էին պատանու շուրջը համա-
խըմբված զինվորների մտահոգ դեմքերը: Կրոշկայի թըր-
թըռացող ձայնը դուրեկան հովի պես սրսիացնում էր
լսողների սիրտն ու հոգին, կտրում այդ մութ ու խո-
նավ բլինդաժից, տանում հեռու հեռու...

Երգում էր Կրոշկան.

Սպասիր ինձ, և ես կգամ
Միայն թե շատ սպասիր...

Եվ այդ երգն աչքքան մոտ ու հարազատ էր թվում
զինվորներին, որ կարծես հյուսվել էր նրանց զգաց-
մունքներից:

Դարբինյանը, որ գլուխը պատին հենած զմայլված
նալում էր երգող պատանուն, սկսեց կաժաց ձայնակցել
նրան: Մյուսներն ակամա միացան նրանց: Երգը հետզ-
հետե ավելի ուժեղացավ, և բլինդաժը լցվեց ներդաշնակ
ձայների քաղցր ելեէջով:

Հետո, երբ երգը լռեց, գնդապետը կոխ բռնողի շարժ
ու ձևով իր խոշոր ձեռքը մեկնեց դեպի Կրոշկայի ուսը,
բռնեց ու նրան քաշեց դեպի իրեն:

— Է՛խ, դու՝ ժեռի ճուտ, արի մի տեսնենք՝ այդ ի՞նչ
ես մերոնց տխրեցնում... Արի մի կոխ բռնենք...

Բլինդաժը թնդաց զինվորներին գնդուն ծիծաղից:

Երգից ու կատակից հետո, երբ Կրոշկան իմացավ,
որ հետևյալ օրը գնդապետը տեսության է գնալու Ջիպ-
ցովին, խնդրեց, որ իրեն էլ տանի:

— Կտանեմ, բայց մի պայմանով՝ ամբողջ ճանապարհ-
հին պետք է երգես ինձ համար...

— Կերգեմ, — համաձայնեց Կրոշկան:

— Այնտեղ էլ պիտի երգես...

— Կերգեմ...

— Գալիս էլ...

Կրոշկան մանկան չարաճճիությամբ գլուխը տըմբ-
աըմբացրեց:

3.

Դաշտային հիվանդանոցը տեղավորված էր թղկա-
տերև սոսիներով եզերված մի փոքրիկ ավանում:

Օրն արևոտ էր: Հիվանդանոցի պատուհանները բաց
էին: Նրբ գնդապետի «վիլլիսը» կանգ առավ փայտաճաղ
ցանկապատի մոտ, Զիպցովը պատուհանից նկատելով
Կրոշկային, խնդադին բացագանչեց:

— Կրոշկա... ալ դու, սատանի ճուտ...

Կրոշկան ցած թռավ ու վազեց դեպի պատուհանը:
Ու մինչ գնդապետը շենքի ոլորուն միջանցքով կհասներ
Զիպցովենց պալատը— Կրոշկան հենց պատուհանով իրեն
ներս գցեց: Սրտառուչ էր նրա և Զիպցովի հանդիպումը:
Զիպցովը երկար ժամանակ նրան իր գրկից բաց չէր
թողնում: Պալատի մյուս վերավորները չէին էլ կասկա-
ծու, որ նրանք հայր և որդի են: Կրոշկան նոր, գեղե-
ցիկ համազգեստի մեջ էր: Նա հագել էր իր տոնական
շորերը, խնամքով լուղել, փայլեցրել էր սապոգները:
Մահուդի փոքրիկ կիտեղի կրծքից կախել էր «Նիզախու-
թյան համար» մեդալը: Իր վրա ուղղված ջերմ հայացք-
ներից նրա դեմքը կարմրել էր: Նա այնպե՛ս կարոտով
էր ուզում հանդիպել Զիպցովին, խոսել, զրուցել նրա
հետ, նստել նրա մոտ, երգել նրա համար:

Բայց ահա, հանդիպման առաջին մի քանի րոպեից
հետո, սենյակի պատերն ասես ճնշեցին նրան: Կրոշկան

առիթ էր փնտրում շուտ դուրս գալ հիվանդանոցի արևոտ բակը, խաղալ աֆստեղ, երբ Զիպցովը նրան խնդրեց երգել հիվանդների համար։

Կրոշկան քաշվում էր։ Նա չգիտեր կարելի է, թե ոչ։ Բայց երբ գնդապետը գլխավոր բժշկի համաձայնությամբ առավ, նա խսկույն սկսեց։ Հիվանդներից մեկը բարձի տակից դուրս քաշեց զրպանի փոքրիկ հարմոնը, մոտեցրեց շուրթերին ու նվագակցեց նրան։ Հարևան սենյակների հիվանդները մեկ-մեկ հավաքվեցին. ոմանք ներս մտան, ոմանք կանգնած մնացին դռան առջև, միջանցքում։ Նրանք ազահուլթյամբ կլանում էին պատահու ձայնի յուրաքանչյուր հնչյունը։ Երգը նրանց մոռացնել էր տալիս և՛ վերքի ցավ, և՛ հիվանդութուն։ Նրանք երգի ազդեցությամբ մտքով փոխադրվում էին տուն, տեսնում, զգվում իրենց հարազատներին — մեկին իր մորը, մեկին իր կնոջը, մեկին իր բալիկին, մեկին էլ՝ եղբորը, քրոջը, հարազատին։

— Երգիր, բալիկ ջան, երգիր, — խնդրում էին ամեն կողմից։ Եվ նա երգում էր։ Եվ գուցե շատ երգեր, եթե չպատահեր մի անսպասելի դեպք։

Միջանցքում լավեց մի աղեկտուր հեծկլտոց եվ մեկը շրմփոցով փռվեց հատակին։ Բոլորը շրջվեցին դեպի նա։ Կրոշկան լռեց, բժիշկները վրա վազեցին։ Ընկնողը ծանր վիրավորներից էր, մի կապիտան, որ երգի ձայնի վրա տեղից աննկատ վեր էր կացել, պատեպատ ընկնելով, եկել մինչև Զիպցովենց պալատի դուռը և, հուզմունքը զսպել չկարողանալով, ցած ընկել։ Նա շարունակում էր արտասվել։ Տեսարանը ցնցող էր։ Բժիշկներն ու Դարբինյանը նրան տարան դեպի իր պալատը։

Կրողկան հանցագործի նման սսկվել, կուչ էր եկել։
Նա ամեն ըոպե սպասում էր բժիշկների ու հիվանդների
կշտամբանքին։ Բայց ոչ ոք նրա վրա չէր բարկանում։
Ընդհակառակը, հիվանդներից ոմանք դեռ հանգստացնում
էին։

— Ոչինչ, բալիկ ջան,—ասում էին նրանք,—գոսպի-
տալի կյանքն ախպես է... ամեն բան կապտահի...

Կրողկան սրտնեղանքից բալ դուրս եկավ։ Նոր էր ի-
ջել քարե աստիճաններով, երբ նկատեց ցանկապատի մո-
տով անցնող բեռնատար մեքենաները։

— Կրողկա՛մ,— ձայնեց շոֆերներից մեկը։— Ի՞նչ ես շի-
նում ալատեղ, արի գնանք... Մեքենաներն իրենց զորամա-
սինն էին։ Առիթը շատ հարմար էր։ Կրողկան ուրախացավ։

— Սպասիր, գալիս եմ,— ձայնեց նա, արագ ետ դար-
ձավ, մտավ շենքը, հավանորեն գնդապետից թույլտվու-
թյուն խնդրելու, Զիպցովին հրաժեշտ տալու համար։
Քիչ հետո նա կրկին դուրս թռավ ու վազելով,
բարձրացավ մեքենան։

4.

Երբ Դարբինյանը պատրաստվում էր հեռանալ հիվան-
դանոցից, գնաց մեկ անգամ էլ տեսնելու վիրավոր կա-
պիտանին։ Վերջինս արդեն խաղաղվել, հանգստացել էր։
Գնդապետին նկատելուն պես նա փորձեց ուղղվել մահ-
ճակալի վրա։ Ոտքերից մեկը, որ հանել էր օդեալի տա-
կից, կրկին ներս քաշեց։ Կապիտանն ուրիշ զորամասից
էր։ Դարբինյանը նրան չէր ճանաչում։ Դա անշուշտ չէր
խանդարի հին ծանոթի պես մոտենալու, սրտաբաց զը-
րույցի բռնվելու նրա հետ։

Բայց այդ օրվա դեպքն այնքան խոր տպավորու-
թյուն էր թողել նրա վրա, որ երբ նորից մոտեցավ կա-
պիտանին, իրեն փոքր-ինչ կաշկանդված զգաց:

— Ներիր, բարեկամ, — խոսեց նա: — Ձգիտեի, թէ չէ
թույլ չէի տա, որ երգի...

Հիվանդի գունաթափ շուրթերը դողացին:

— Ահ, ինչ եք ասում, ի՞նչ եք ասում ընկեր գնդա-
պետ... ընդհակառակը... ես անչափ երախտապարտ եմ...
ես եկա ավելի մոտիկից լսելու... եթե միայն իմանայիք,
թե նրա երգը ինչպե՞ս հուղեց ինձ... Բայց Դուք նստեցեք,
ընկեր գնդապետ, խնդրում եմ, մի քանի րոպե...

Հերթապահ սանիտարը աթոռ մատուցեց: Գնդա-
պետը նստեց հիվանդի մոտ: Կապիտանը մի պահ լռե-
լուց հետո, ասեա ինչ-որ բան մտաբերելով, անհամարձակ
գլմեց Դարբինյանին.

— Ո՞վ է այդ պատանին, ընկեր գնդապետ...

— Կրողկան է, իմ արծիւներէց... — պատասխանեց
Դարբինյանը: — Բայց դու ի՞նչու ես հարցնում...

Կապիտանը լռեց: Նա դժվարանում էր խոսել:

— Գիտե՞ք ինչ, ընկեր գնդապետ, — վերջապես սկսեց
նա: — Դե ի՞նչպես ատեմ, որ Դուք ինձ հասկա նաք: Ես
մի զավակ ունեի: Նա էլ էր երգում: Ձեր ուրդու ձայնը
այնքան նման է նրա ձայնին, որ ես մի պահ կորցրի
ինձ...

— Իսկ ռրտեղ է քո զավակը...

— Ձգիտեմ: Պատերազմը սկսվեց, կնոջս հետ թողեցի
գլուղում... Եվ ոչ մի լուր չունեմ... — ասաց նա, ապա հա-
մառոտակի պատմեց իր ընտանիքի, իր ծննդավայրի
մասին:

— Նրա անունն է՞լ էր Կրողկա:

—Ոչ, նրա անունը կրող կա չէր: Նրա անունը Ֆե-
դյա էր:

Գնդապետը հաճկարժ մտքերի ետևից ընկավ. «Ֆե-
դյա»..., «Ֆեդյա»..., «Ֆեդկա», — յուրովի կրկնում էր նա:

— Ձեր որդին ի՞նչ եղավ... — հարցրեց վիրավորը:

— Ո՞վ, Կրոշկան... մեկնեց զորամաս...

— Ա՛հ, ինչ լավ էր երգում, և ինչպես կուզեի նո-
րից լսել նրան...

— Եթե կուզես մոտ օրերս կրկին կբերեմ նրան...

— Ես շատ, շատ շնորհակալ կլինեմ...

Դարբինյանը հրաժեշտ տվեց ու դուրս եկավ հի-
վանդանոցից...

Ճանապարհին նա անընդհատ մտածում էր Կրոշկայի
մասին, վիրավոր կապիտանի մասին: Նա այլևս չէր
կասկածում, որ Կրոշկան կապիտանի հարազատ զավակն
է: Բայց հիվանդանոցում, կապիտանի քայքայված նյար-
դերը նորից չցնցելու համար, նա թաքցրել էր այդ: Իս-
կապես, ինչ զարմանալի է կյանքը: Ինչե՛ր ասես չեն
կատարվում: Որքան կուրախանա կապիտանը... բա Կրոշ-
կան... Ի՞նչ երջանիկ հանդիպում կլինի:

Եվ մեքենայի մեջ օրորվելով, Դարբինյանն ասես
նախապես ճաշակում էր հոր և որդու առաջին հանդիպ-
ման քաղցրությունը, ապրում նրանց երջանկությամբ,
ուրախանում նրանց համար:

Փոքրիկ, փոքրիկ տղա է Կրոշկան, բայց ի՞նչ մեծ
փորձություններ են բաժին ընկել նրան: Ինչպիսի՞ զըր-
կանքներ են վիճակվել նրան: Կրոշկան ոչ միայն տե-
սավ, այլև մասնակցեց այս մեծ պատերազմին: Նա տեսավ
Փաշխտների գազանությունները, ապրեց հարազատ մոր
դժբախտ կորուստը: Եվ արդյոք զրանից չէ՞, որ Կրոշ-
կայի երգն այդքան հուզիչ է, այդքան ազդեցիկ:

— 25', շատ կուրախանա մեր Կրոշկան, — անընդհատ կրկնում էր Դարբինյանն ու ինքն իրեն ժպտում:

Այդ քաղցր մտքերի ազդեցությամբ նա աւամայից վերհիշեց նաև իր ծննդավայրը, իր անշուք մանկությունը:

... Ահա Զավախքի գեղատեսիլ սարերն ու դաշտերը: Ահա սիգապանծ Աբուլը, որ բարձրանում է իրենց գյուղի՝ Ալաստանի դիմաց: Ահա շուբարեթի անտառը, ուր տարիներ առաջ նստել է իր հայրը՝ անտառապահ Ննկանոսն ու մտածել աշխարհի մասին:

Ասում են այդ անտառում մի ծառ կա, որի վրա Ննկանոսը սիրով փորագրել է Լևոնի ծննդյան տարեթիվը՝ 1905 թիվ:

Լևոնը հորը չի հիշում: Նա հազիվ երկու տարեկան լինեք, երբ հայրը մեռավ: Նրա մանկությունը ևս որբությամբ անցավ: Բայց ի՞նչ մանկություն էր այդ — անմիտ ու անիմաստ: Եվ ի՞նչ համեմատություն նրա ու Կրոշկայի մանկության միջև:

Ահա նա ուզում է իր մանկությունից մի լուսավոր բան վերհիշի: Բայց ի՞նչը հիշի: Ա՞յն, որ փայտե սուրը ձեռքին գիշերը փախչում էր անից, որպեսզի կենդանի գայլ բռնի: Ա՞յն, որ դդումի վրա աչքեր, քիթ ու բերան էր փորում, հետո դդումը ծակում, նրա մեջ մոմ վառում ու գիշերը զնում ձիթհանքի դիմաց՝ մի գոմի կտուրի, որպեսզի ձիթհանքից դուրս եկող գյուղացիները տեսնեն ու սարսափեն այդ կրակե աչքերով «սատանալից», իսկ ինքը խնդա նրանց վրա:

Այո՛, երբ ինքը Կրոշկայի հասակին էր, իր անմիտ կատակներով վախեցնում էր մարդկանց:

Մինչդեռ Կրոշկան իր փոքրիկ բազուկները բոլոր ուժերը, իր ամբողջ կյանքը տալիս է Հայրենիքի ազատությանն ու անկախությանը:

Եվ Դարբինյանն անպակաս էր ուզում Կրոշկային երջանիկ հոր հետ գրկախառնված տեսնել...

— Զէ՛ որ Կրոշկան արժանի է անշափ երջանիկ լինելու...

Մի քանի օր հետո, երբ Զիպցովը արդեն զորամաս էր վերադարձել, Դարբինյանը միջոց գտավ Կրոշկային հետ միասին մեկնել հիվանդանոց:

Գարուն էր: Դաշտերը կանաչել էին, ծառերը ծաղկել, բայց ուռմբի ու աղանի հարվածներից խոշտանգված հողի վրա պարզ ու որոշակի գծվում էին սև վերքերը:

Խճուղին վտանգավոր էր: Ուստի «վիլլիսը» թեթեւ-վռթխամբ թռչում էր խճուղուն գոլգահեռ ձգվող սայլի ճանապարհով:

Կրոշկան նստել էր մեքենավարի ու Դարբինյանի արանքում: Գնդապետը մի ձեռքով գրկել էր նրան, որպեսզի պատանին իր օրորումներով չխանգարի մեքենավարին:

Երկար ժամանակ նրանք լուռ էին: Հետո գնդապետը դարձավ պատանուն.

— Կրոշկա: Զէ՛, արի պայմանավորվենք, այսօրվանից ես քեզ այլևս Կրոշկա չեմ կոչի, այլ՝ Ֆեդյա... Թող բոլորն էլ այդպես կոչեն: Ախր ի՞նչ Կրոշկա ես դու... Հասակդ է փոքր, իսկ կամքդ... կյանքդ... շատ մեծ է, Ֆեդյա: Հա՛, Ֆեդյա, մի բան հարցնեմ. հայրիկիդ հիշում ես...

— Հայրիկի՞ս... — պատանու աչքերը փալկեցին, — իհարկե, հիշում եմ...

— Կուզե՞ր տեսնել...

— Տեսնե՞լ... — Ֆեդյան գլուխը հենեց գնդապետի կրծքին ու լուռ մնաց:

Գնդապետի կուրծքն ասես խնդությամբ լցվեց: Նրա սիրտը նեղվում էր. նա շտապում էր. չգիտեր ճանապարհն է երկար, թե մեքենան է դանդաղ ընթանում:

Մինչդեռ Ֆեդյան ափսքան էլ գոհ չէր իր ուղևորութունից: Այն օրվա դեպքը խորապես ազդել էր նրա վրա: Նա որոշել էր այլևս հիվանդների համար չերգել, որպեսզի նրանք իրենց վատ չզգան: Բայց այս անգամ, իհարկե, չէր կարող մերժել գնդապետին:

Այժմ որքան ավելի էին մոտենում հիվանդանոցին, ափսքան ավելի էր տխրում նա:

— Ոչինչ, ոչինչ, — մտածում էր գնդապետը, — շուտով ուրախությունից ափսքես վեր-վեր կթռչես, սր...

Հանկարծ օդից լսելի դարձավ ինչ-որ տհաճ վայուն:

— Վո՛ւ ո՛ւ ո՛ւ ո՛ւ... Վո՛ւ ո՛ւ ո՛ւ ո՛ւ ...

— Ռմբակոծիչներ են... — բացադանչեց գնդապետը:

Շոֆերն իսկույն մեքենան թեքեց ու թափով քչեց դեպի մոտակա շևտը: «Վիլլիսը» նոր էր թաղվել կանաչ ճյուղերի մեջ, երբ քաղցած ոհմակի վայունով «յունկերաների» խումբն անցավ նրանց գլխի վրայով:

— Տեսնես ո՛ւր գնացին, — մտածեց գնդապետը: «Վիլլիսը» դեռ անշարժ կանգնած էր իր տեղը: Մոտակայքում՝ մի ինչ-որ տեղ դեռինը դղրդաց:

— Ռմբակոծեցին, — խոսեց գնդապետը: — Բայց ի՞նչը կարող էին ումբակոծել... այս կողմերում կարևոր օբեկտներ, չկան...

Դարբինյանը նկատելիորեն մոայլվեց:

Ռմբակոծութունը նորից ու նորից կրկնվեց:

— Տարօրինակ է, — այս անգամ գլուխը մեքենայից դուրս հանելով, ճյուղերի արանքից նա փորձեց նայել հեռուն, բայց ոչինչ չտեսավ:

Քիչ հետո, երբ օդը կրկին խաղաղվեց, մեքենան

գուրս եկավ թփուտներէց ու շարունակեց իր ճանապարհը: Բոլորը լուռ էին: Ոչ ոք չէր ուզում խախտել ստեղծված լուռթյունը: Մեքենան թռչում էր առաջ ու առաջ:

Երբ տեղ հասան—հիվանդանոցն այլևս չկար: Գերմանական ինքնաթիռները ոմբակոծել էին այն, և հիվանդանոցի տեղ գոյացել էր ավերակների մի ահագին կույտ:

Փլատակների մեջ երևում էին ծամոված մահճակալներ, փոշոտված անկողինների, մարդկային մարմինների արյունոտ ծվեններ:

Տեսարանը ցնցող էր:

Ու թեև Դարբինյանը գիտեր, որ Ֆեդյան ավելի ցնցող տեսարանների է ապագայում եղել, բայց չգիտեո ինչու, նա չուզեց, որ պատանին այս մեկն էլ տեսնի: Գնդապետն իր դողահար ամուսնու իսկույն փակեց նրա դեմքը, պատանու գլուխն ամուր սեղմեց իր կրծքին և շփերին կարգադրեց մեքենան ետ շրջել:

«Վիլլիս» ցնցումները գնդապետի աչքերից պոկում էին արցունքի կաթիլներն ու շաղ տալիս նրա գրկի մեջ ծվարած պատանու վրա:

—Գնանք, Ֆեդյա, գնանք,—խաղաղ ձայնով ասում էր Դարբինյանը:—Այս արյունը միայն արյունով կտրելի է մաքրել...

ՋԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԽՈՐԱՄԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գնդապետ Լևոն Դարբինյանի զորամասը կրնակովի հետապնդում էր թշնամուն, մեր հայրենի հողը քայլ առ քայլ մաքրելով ֆաշիստներից:

Դարբինյանը գիշեր-ցերեկ հանգիստ չուներ: Ամեն ժամ, ամեն րոպե նա իր զինվորների ու սպաների հետ էր: Կովի թեժ պահին իրեն կնետեր դիրքերը: Կհալտնրվեր մերթ այստեղ, մերթ այնտեղ, ոգևորելով, բորբոքելով ռազմիկներին: Կրակ էր ասես, որ իր հետ բերում էր անսահման ջերմություն: Որտեղ էլ երևար—զինվորների ուժերը կտասնապատկվեին: Որտեղ էլ հնչեր նրա մարտական կոչը՝ շուրջը փոթորիկ կբարձրանար:

—Արժիվներ,—այսպես էր Դարբինյանն անվանում իր խիզախ զինվորներին: Եվ այդ խոսքը նրա շուրթերից պոկվում էր կրակի կտորի պես: Նրա կոչը լսելով, զինվորները հեղեղի նման ելնում էին տեղից, սրընթաց գրոհի գնում թշնամու դեմ:

Դարբինյանը լավ զորական էր և լավ ընկեր: Հանգրստի կամ դադարի կարճատև ժամերն անգամ նա անց էր կացնում իր զինվորների ու սպաների հետ: Անթիվ, անհամար հեքիաթներ գիտեր, առակներ ու առածներ: Կատակն ու ծիծաղը շուրթին, սրամիտ խոսքը լեզվի ծայրին, նա իր ռազմիկների հետ ոգևորված զրուցում էր հազար ու մի բանի մասին: Իսկ երբ նա կանգնում

էր զինվորներէրի մեջ—իսկույն աչքի էր ընկում, որովհետեւ մյուսներէից թիկնեղ էր, լայնալանջ: Կոր արծվաքթի տակ խիտ, երկար բեղեր ուներ, որոնք սևությունից փայլում էին ծիծեռնակի թևերի պէս. ահա թե ինչու շտաբում նրան «ՈՒՍԱՅ» էին կոչում, որ կնշանակեր բեղավոր: Աչքերը մանր էին, խորամանկ ու խելացի: Միծաղելու ժամանակ նրանք ասես կուլ էին գնում:

Եվ ինչպէս էր ծիծաղում, ինչպէս կշկշում: Ձէիր կարող չվարակվել նրա առողջ, զրնգուն ծիծաղից:

Դարբինյանը մի իսկական հոգեբան էր: Մեկ էլ տեսար մոտեցավ.

— Տխուր ես, մեր տղա, ի՞նչ է պատահել...

— Ոչինչ, ընկեր գնդապետ... — ուզում ես մի կերպ ծածկել, բայց չես կարողանում: Դարբինյանը շարունակում է.

— Գլխես ինչ, բարեկամ, մեր զորամասը մի ընտանիքի պէս է: Բոլորս հարազատ մարդիկ ենք՝ ցավակից ու կարեկից, պատմիր, մի քաշվիր...

Եվ դու պատմում ես, թեթևանում, հանգստանում: Ձգում ես, որ Դարբինյանն ինքն էլ քեզ հետ միասին թեթևացավ, հանգստացավ:

Դարբինյանի համար ամենաթանկագին բանը մարդն էր՝ իր զինվորի կյանքը: Նա ամեն ինչ, ամեն ինչ անում էր, որպէսզի քիչ արյան, քիչ զոհերի զնով շատ գործ անի: Այդ բանը նա սովորել էր մեր ժողովրդի ու Սովետական Բանակի առաջնորդ, հանճարեղ Ստալինից: Ահա թե ինչու Հայրենական Մեծ պատերազմի ժամանակ ռազմական փորձին ու հմտությանը հավասար, նա գործադրում էր իր ռազմական խորամանկությունն ու հնարամտությունը:

Դանի-բանի անգամ նա փոքրաթիվ ջոկատներով

հարձակվել ու ջախջախել է թշնամուն, կամ մեծ վնասներ է պատճառել նրան: Բայց միշտ գործը կազմակերպել է այնպես, որ թշնամին երբեք գլխի չի ընկել իր հետ կատարված խաղը:

*
* * *

Ահա այսպիսի մի դեպք պատահեց 1943 թվի գարնանը: Դարբինյանը թիկունքից տանկեր ու բեռնատար մեքենաներ էր ստացել: Նա հրամայեց տանկերից երկուսը և մեքենաներից տասներկուսը ուղարկել լեռների մեջ գործող իր գնդերից մեկին: Բայց որովհետև վաղուց այդ գնդում չէր եղել, որոշեց անձամբ գնալ: Ճանապարհը վտանգավոր էր, ուստի վերցրեց զինված մարտիկների մի ջոկատ: Միակ խճուղին անցնում էր ֆաշիստների կողմից գրավված գյուղերի մոտով:

Երեկոյան կողմ Դարբինյանը դեմ առավ այդպիսի մի գյուղի: Նա կարող էր սուս ու փուս անցնել: Բայց որոշեց մի քիչ «անհանգստացնել» ֆրիցներին և եթե հնարավոր լինի՝ մեքենաները լցնել բեռով:

Երբ Դարբինյանի երկու տանկն ու մեքենաներն իջնում էին լեռան լանջով՝ ֆրիցները նկատեցին ու սկսեցին կրակել: Բայց բարեբախտաբար գյուղի և այդ լեռան միջև անտառ կար: Դարբինյանն շտապեց անտառի փեշն ու ծածկվեց ֆաշիստների աչքից: Այստեղ նա կանգ առավ: Թշնամու կրակը դադարեց: Դարբինյանը հետախույզներ ուղարկեց գյուղ: Շուտով նրանք վերադարձան, լուր բերեցին, թե թշնամին խիստ ամրացած է գյուղում, մեծ քանակությամբ զորք ու զինամթերք ունի:

Բոլորը սպասում էին գնդապետի վճռին:

— Պատրաստվել զիջերային զրոհի, — հրամայեց Դարբինյանը:

Զինվորները թեթեացած շունչ քաշեցին: Նրանք
գիտեին, որ ուժերն անհավասար են: Թշնամին այնքան
զորք ու զինամթերք ունի, իսկ իրենք՝ երկու տանկ,
տասներկու դատարկ մեքենա: Բայց եթե գնդապետը
որոշեց գիշերային դրոհի դիմել, ուրեմն անպայման մի
խորամանկ ծրագիր է կազմել: Իսկ նրա խիզախ ու հա-
մարձակ ծրագրերը միշտ պսակվում են հաջողությամբ:

Դարբինյանը հետախուզների տված տեղեկու-
թյուններից ելնելով, գրոհի պլան մշակեց: Նա իր մոտ
կանչեց նախ տանկիստներին, բացատրեց նրանց անե-
լիքները: Հետո նույն ձևով՝ մյուս զինվորներին ու մե-
քենավարներին:

Ամենահետաքրքիրը մեքենավարների առաջադրանքը
դուրս եկավ: Նրանք մուծն ընկնելուն պես իրենց մե-
քենաներով պետք է քողարկված գնային լեռան թիկուն-
քը և լույսերը վառած ափսեղից կրկին գային անտառի
եզրը: Այստեղ նորից պիտի մարեին, նորից գնային ու
լույսերը վառած վերադառնային: Եվ այսպես՝ մինչև
գրոհը սկսելու ընթացք:

Մեքենավարները հասկացան գնդապետի խորամանկ
ծրագիրը: Նրանց ուրախությանը չափ ու սահման չկար:
Մթության մեջ հետաքրքիր շղթա ստացվեց: Տասներ-
կու մեքենա, իրարից համաչափ հեռու, լեռան լանջով
պտույտ էին գործում ու վերադառնում, գնալիս՝ լույ-
սերը հանգցրած, գալիս՝ վառած ու հեռվից նայողին այն-
պես էր թվում, թե հարյուրավոր մեքենաներ, անընդհատ
շարքով գալիս, հա՛ գալիս են: Ի՞նչ են բերում... Դե պա-
տերազմի ժամանակ ռազմաճակատում ուրիշ ի՞նչ կրե-
րեն—զորք ու զինամթերք: Ուրեմն մի մեծ, շատ մեծ
գրոհ է նախապատրաստվում:

Թշնամու կայազորը խուճապի մեջ էր: Բոլորը շնչել էին: Այս ի՞նչ անսպասելի ճեղքում է կատարվել: Կայազորի պետը գլուխը կորցրած ըոպեն մեկ կապվում էր շտաբի հետ և տագնապահար հաղորդում:

— Գալիս են...

— Է՛լի են գալիս...

— Զորքի փոխադրությունը շարունակվում է...

— Նորից են գալիս...

Բայց թե ռոտեղից են գալիս, ի՞նչպես են գալիս — դժվար էր ասել:

Շտաբը նույնպես գլուխը կորցրած չգիտեր ինչ անի: Օժանդակ ուժ էր հարկավոր ուղարկել, բայց որտեղից հանելին, երբ բոլոր հատվածներում էլ զրությունը լուրջ էր: Իսկ նահանջի հրաման չէր կարելի տալ, որովհետև գյուղն իշխող դիրք էր գրավում շրջապատի վրա: Այդ պատճառով էլ նրանք վաղօրոք ամրացրել էին գլուղը, մեծ քանակությամբ զորք ու զինամթերք տվել նրա կայազորին:

Երբ մեկ էլ կայազորի պետը սարսափած հայտնեց, թե արդեն հինգ հարյուրերորդ տանկն ու ավտոմեքենան եկավ, շտաբի պետը կատաղեց.

— Պաշտպանվիր, խոզի մուտք, քեզ աղետեղ հաշվապահ չեն նշանակել:

Ի՞նչ աներ, հոն աներ կայազորի պետը: Այդքան զորքի ու տեխնիկայի դիմաց ո՞վ կդիմանա: Նրա ուղարկած հետախույզներից ոչ մեկը ետ չդարձավ: Նրա հրամանով հրանոթները կրակում էին դեպի խճուղին, հըրթիոնները բորբոքում օդը: Թշնամին զայրույթից սրտաճաք էր լինում, բայց ի՞նչ օգուտ...

Գիշերվա մի ժամի Դարբինյանը գրոհի հրաման ավեց։ Տանկերն աղմուկով ճեղքեցին դեպի գյուղը։ Մթուժյան մեջ ավտոմեքենաների մոտոռենների հզոր հոնդյունը լցվեց գյուղի փողոցները։ Զենքերի կրակոցն ու մարտիկների հաղթական «ուռան» միանալով այդ խլացուցիչ աղմուկին, շշմեցրին թշնամուն։

— Հանուն Հայրենիքի, հանուն Ստալինի, արծիվներ, առանց—հզոր, առնական ձայնով բացազանչում էր Դարբինյանը ու անխնա հարվածում փախչող թշնամուն։

Լուսաբացին գյուղն ամբողջապես գրավված էր։ Գնդապետ Դարբինյանը գիտում էր հարուստ ռազմաավարը, երբ մի պիոներ, շնչասպառ մոտեցավ նրան.

— Ընկեր հրամանատար, մեր գյուղի ֆաշիստները ևս փախան։ Սպասում ենք, ինչո՞ւ չեք գալիս։ Ահագին զենք ու զինամթերք է մնացել...

— Իսկ դու ո՞ր գյուղացի ես...

— Այ, էն՝ հարևան գյուղացի...

— Ասում ես՝ փախան...

— Այո, էստեղի նահանջողներին միացան ու լեզապատառ փախան...

— Ա՛յ քեզ բան... — ձեռքերն իրար զարկելով, սրբապետանց ծիծաղեց Դարբինյանը։ Լուրը ճիշտ դուրս եկավ։ Թշնամու խուճապն այնքան մեծ էր եղել, որ հարևան գյուղի կայազորը նույնպես զիմեյ էր փախուստի։

Իսկ մի ավելի հետաքրքիր դեպք կատարվեց նույն թվի օգոստոսի 3-ին։ Գնդապետ Դարբինյանի զորամասը Բանակի մյուս ստորաբաժանումների հետ միասին գրո-

հի ելնելով, կատաղի մարտերից հետո, դուրս եկավ
Բելգորոդ տանող երկաթուղին:

Զորասյան գլխամասն արդեն կտրել-անցել էր երկաթ-
գիծը, երբ մոտակա Բելկա կոչվող անտառի թավու-
տից անսպասելիորեն դուրս սողացին գերմանական տան-
կերը և իրենց մրրկային կրակով զորասյունը բաժանե-
ցին երկու մասի:

Առաջին գիվիզիոնի հրամանատար, ավագ լեյտենանտ
Կոմիսենկոն արկերի սուլոցները ու պայթյունների տակ
խսկույն դիրքավորեց իր գիվիզիոնի մնացած ուժերը:
Ականախտային մարտկոցները կրակ բացեցին գերմա-
նական տանկերի վրա: Դաշտը ծածկվեց պայթյուննե-
րով: Տանկերը կանգ առան: Նրանց մի մասը, որը
դեռ գտնվում էր թավուտում, շարունակում էր կրակել
իր թաքստոցից:

Վտանգը չափազանց մեծ էր: Պետք էր ճշտել թըշ-
նամուռ ուժը, ապա ամեն զնով միավորել շարասյունը:

Դարբինյանը անհապաղ գործի դրեց իր հմուտ հե-
տախույզներին: Շուտով նրանք վերադարձան և հայտ-
նեցին, որ անտառի մեջ ևս մեծ թվով տանկեր կան:

— «Վագրեր» են, — մեջ ընկավ հետախույզներից
ամենափոքրը՝ Ֆեդկան, — և ինչքան էլ խնամքով են քո-
ղարկված: Մի մասը մտել է խիտ մոշուտը, մյուս մասը՝
ծածկվել կանաչ ճյուղերով, բաղեղներով:

«Վագրերն» անընդհատ կրակում էին երկաթգիծն
անցած մեր զորքերի վրա, ձգտելով նրանց ավելի մե-
կուսացնել հիմնական ուժերից:

Դարբինյանը մռայլվեց: Նա ելք էր փնտրում: Նա
համոզված էր, որ մութն ընկնելուն պես ֆաշիստական
տանկերը վճռական գրոհի կդիմեն, որպեսզի հիմնովին
ջախջախեն մերոնց:

— Հը, ի՞նչ անենք, ընկերներ,— դիմեց գնդապետը իր մոտ գտնվող սպաներին:

— Ձգիտենք, ընկեր գնդապետ... դրու՞թյունը լուրջ է... — պատասխանեցին նրանք:

— Ձէ, ընկերներ, պետք է ելք գտնել: Պատերազմի մեջ անելաճիլի բան չկա: — Սաաց գնդապետն ու շարունակեց մտածել:

— Գուցե ուղղակի գրոհենք ու միանանք մերոնց... գենքի ուժով... — խոսեց սպաներից մեկը՝ լեյտենանտ Պովարենկինը:

— Իհարկե, վատ չէր լինի: Բայց զոհեր շատ կտանք: Այ, դա է ինձ մտահոգում, — մտքերի ետևից ընկած պատասխանեց Դարբինյանը:

Բոլորը լռեցին: Հանկարծ լսելի դարձավ մոտոռների հռնդյուն: Ինքնաթիռներ էին: Նրանց ձայնը հեռվից էր գալիս:

— Թշնամուճնս են,— խոսեց Պովարենկինը:

— Այո, «յունկերսներ» են,— ավելացրեց Դարբինյանը, որ մոտոռների ձայնից ճանաչում էր ֆաշիստական ինքնաթիռների տեսակները:

— Նրեի օդուժյան են գալիս իրենց «վագրերին», — անցավ բոլորի մտքով և նրանք խոժոռվեցին:

Վտանգը սաստկանում էր: Օդային հարձակումը կարող էր ջլատել ու մեծամեծ վնասներ պատճառել մերոնց:

Սպաներն իրենց կասկածը ստուգելու համար նայեցին գնդապետի դեմքին. տեսնես ի՞նչ կորոշի, ի՞նչ կասի նա:

Բայց դարձանալի մարդ էր այդ շրջահալաց զորականը: Բնությունն ասես նրան հենց այդպիսի ճակատագրական վայրկյանների համար էր ստեղծել:

Մռայլվելու փոխարեն նրա դեմքը գլուտ արած մարդու դեմքի պես միանգամից պայծառացավ: Սև, երկաթն բեղերը ետ գնացին ու շուրթերի վրա մի խորամանկ ժպիտ խաղաց:

Գնդապետն իսկույն բացեց իր դաշտային պայուսակն ու սկսեց հրթիռներ ջոկել: Նա ուսումնասիրել էր թշնամու ազդանշանային սխառմը, գիտեր, թե որ հրթիռն ինչի նշան է:

Երբ գերմանական ուժակոծիչները երևացին, Դարբինյանը քողարկված տանկերի ուղղությամբ օդի մեջ բաց թողեց երկու կանաչ հրթիռ: Սկզբում թվաց, թե «յուճկերսները» ոչինչ չնկատեցին: Բայց շուտով նրանք շրջվեցին դեպի անտառն ու կատաղած ուժակոծեցին այն:

Տանկերը փորձեցին փախչել: Բայց իզուր: Արդեն ուշ էր: Ծանր ուժմերի հարվածների տակ նրանցից շատերը ջարդ ու փշուր եղան, բռնկվեցին բոցով: Իսկ երեկոյան կողմ Դարբինյանը կարողացավ կապ հաստատել մեր տանկային բրիգադայի հետ, նրա օգնությամբ գերմանական «վագերերի» վերջին մնացորդները ջախջախել ու ցրել: Զորասյուճը կրկին միացավ ու շարունակեց իր հաղթական երթը՝ դեպի արևմուտք:

Գնդապետ Դարբինյանը ահա այսպես խաբեց թըշնամուն, գերմանական «յուճկերսներին» կրակն ուղղեց գերմանական «վագերերի» դեմ:

Ամեն անգամ, երբ հարկ էր լինում այս դեպքի մասին պատմելու, Դարբինյանի մարտիկները հպարտությամբ եզրափակում էին.

— Ձէ, տղերք, մեր գնդապետի հետ կարող ես բոցերի միջից էլ առանց խանձվելու դուրս գալ...

ՀԱՅՐԻԿԻ ՆԱՄԱԿԸ

Ամեն անգամ, երբ հայրիկից նամակ էր ստացվում, փոքրիկ Բալլան նստում էր մայրիկի մոտ և խնդրում, որ նամակը բարձրաձայն կարդա: Նա գիտեր, որ հայրիկըն անչափ սիրում է իրեն և անպայման մի քանի տող իրեն պիտի նվիրած լինի: Նա նույնիսկ անգիր գիտեր հայրիկի նամակի սկիզբը:

«Իմ սիրելի Յուլյա, իմ անգին, իմ անուշ Բալլա» — համարյա միշտ այսպես էին սկսվում գնդապետ Լևոն Դարբինյանի նամակները: Հետո հայրիկը պատմում էր մարտական էպիզոդներ, գրում էր իր ընկերների և իր մարտիկների քաջագործությունների մասին, իսկ վերջում անպայման մի քանի տող նվիրում էր հատկապես Բալլային. «Անուշ ջան, լավ սովորի, որ Հայրենիքի համար պիտանի մարդ դուրս գաս»:

Իր մասին Դարբինյանը միշտ նույնն էր գրում. «Կամ կմեռնեմ որպես հերոս, կամ ետ կգամ որպես հերոս»:

Հայրիկի նամակները ոգևորում էին Բալլային և նա ամեն օր դասերը խնամքով պատրաստում ու այնպես էր գնում դպրոց:

Բալլան մայրիկից խնդրում էր ոչ միայն հայրիկից ստացած նամակները կարդալ, այլև այդ նամակների պատասխանը: Հետո նա մոր նամակի տակ իր ձեռքով

ավելացնում էր մի քանի տող: Գրում էր, որ լավ է սովորում, ուսուցիչներն ու աշակերտները գոհ են իրենից, դպրոցում չարություն չի անում, տանն օգնում է մայրիկին:

Մոր նամակներից մի բան դուր չէր գալիս Բալլային: Նրան թվում էր, թե մայրը որոշ բան ճիշտ չի գրում:

Այ, օրինակ, ձմեռը մոտենում է, ցուրտն սկսվել է, իրենք դեռ փայտ չեն ստացել, իսկ մայրը գրում է, որ վառելիքով ապահովված են: Կամ թե չէ՝ տանը տնտեսական դժվարություններ կան, իսկ մայրը գրում է, թե իրենք ամեն ինչով ապահովված են: Նա այդ մասին հարցրեց մորը:

— Այսպես է պետք, բալիկ ջան, — դորովանքով պատասխանեց մայրն ու համբուրեց որդու աչիկները:

Երեւի նրան թվաց, թե Բալլան հասկացավ ամեն ինչ: Բայց Բալլան ոչինչ չհասկացավ: Նա չիմացավ, թե ինչու է այդպես պետք:

Մեկ անգամ Բալլան շուտ տուն եկավ դպրոցից: Մայրը, որ հիվանդանոցում վերավոր զինվորներ էր խնամում, դեռ չէր վերադարձել: Սենյակը ցուրտ, ցուրտ, ինչպես սառցարան: Նա շատ քաղցած էր: Պայուսակն իսկույն դրեց սեղանին ու բացեց պահարանը: Այստեղ միայն հաց կար: Պանիրը նոր էր վերջացել, իսկ մայրն այդ օրերին չէր հասցրել խանութ գնար: Հացն էլ գոնե փափուկ լիներ. չոր, չոր, հազիվ էր ծամվում:

Զգիտես ինչու, Բալլան իսկույն հիշեց մոր նամակները և նրա սիրտը պղտորվեց: Այ, համարյա ոչինչ չկա

ուստելու, իսկ մայրը գրում է՝ ամեն ինչ կա, ամեն ինչ լավ է:

Նվ Բալլան ցանկություն զգաց մորից դադանի հորը նամակ գրելու, ամեն ինչ ճիշտ պատմելու: Թող հաջրիկն իմանա, ի՞նչ կա որ: Թող նա գիտենա, որ իրենք էլ այստեղ են դժվարություն տանում, բայց երբեք, երբեք հույսները չեն կտրում: մայրիկն օգնում է վիրավորներին, իսկ ինքը գպրոցում առաջին աշակերտներին է: Այսպես մտածեց, նստեց ու գրեց, բայց նամակն այսպես չստացվեց: Կարդաց, մեկ ուղեց պատուել, մեկ էլ տատանվեց:

— Ձե, չեմ պատուի,— ասաց նա. դարակից մի ծրար հանեց, հասցեագրեց, բայց ծրարը փակելուց առաջ նամակը մեկ էլ կարդաց: Կարդաց ու մի քիչ մտածեց. ինչ-որ մի բան դուր չեկավ նրան: Գրիչը ձեռքն առնելով ջնջեց մի տեղ, հենց այն տեղը, ուր ասվում էր, թե սենյակը ցուրտ է, իսկ իրենք դեռ փայտ չեն ստացել: Քիչ հետո նա մի ուրիշ տող էլ ջնջեց, որ վերաբերում էր մթերքների պահասին:

Բայց մի տող մնաց: Նա տատանվում էր. ջնջի՞, թե՞ ոչ. ալդ տողի մեջ նա հորը խնդրում էր պահածոներ ուղարկել: Մտածեց-մտածեց ու մեկ էլ ինքն իրեն հանգըստացրեց, «ինչ կա որ... Հայրիկը գնդապետ է, իսկ զորամասում պահածոներ՝ ինչքան ուղես... Թող մի քանի տուփ ուղարկի»:

Նամակը փակելով Բալլան շտապեց դուրս, պեցեց մոտակա փոստարկղը ու իսկույն տուն վերադարձավ: Երբ տուն եկավ, նստեց սեղանի մոտ, նոր միայն զգաց իր արածը: Ի՞նչ հիմար տղա է ինքը. միթե կարելի է այդպիսի բան գրել. և այն էլ՝ մայրիկից ծածուկ: Ի՞նչ կասի հայրիկը, ինչպես կմտահոգվի նամակը կարգալուց

հետո: Նա մեկ որոշեց իսկույն գնալ, ետ վերցնել: Բայց ինչպե՞ս: Էլ ո՞վ կարող է փոստարկղը բացել: Արդեն ուշ էր: Եվ խոր սրտնեղանքից Բալլան արտասովեց:

Երբ մայրիկը տուն եկավ, Բալլան արդեն հանգըստացել էր: Բայց նրա աչքերն ուռած, կարմրած էին:

— Այս ի՞նչ է, բալիկ ջան, դու լաց ես եղել, — անհանգստացավ մայրիկը:

Բալլան չկարողացավ թաքցնել.

— Այո...

— Իսկ ի՞նչո՞ւ...

— Իսկ դու ի՞նչու ուշացար...

— Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, չես ամաչո՞ւմ... Մի՞թե դրա համար կարելի է լաց լինել, — ժպտալով խոսեց մայրն ու զրկեց նրան: — Ախր ես խանութ էի գնացել: Ա՛յ, տես, քեզ համար ի՞նչ եմ բերել...

Եվ նա ձեռքի զամբյուղը բացելով հանեց թաբձ ձուկ, երշիկ և հրուշակեղեն:

— Հիմա ձուկը կտապակեմ և մենք միասին կճաշենք:

— Ես ոչինչ չեմ ուզում:

— Ի՞նչո՞ւ...

— Հաց եմ կերել...

— Յամաք...

— Ինչ կա որ, թող ցամաք լինի, — պատասխանեց Բալլան և գրասեղանի մոտ նստելով, զրքերը հանեց, որ դասերը սովորի: Բայց այդ օրը նա ոչնչով չկարողացավ զբաղվել: Մտքի մեջ՝ հորն ուղարկած նամակն էր: «Ախր ինչո՞ւ ուղարկեցի, ինչու է՞, ինչո՞ւ...» — անընդհատ հարց էր տալիս իրեն ու պատասխան չէր գտնում:

— Ա՛խ, երանի տեղ չհասնի, երանի կորչի... Չէ՞ որ հայրիկը մեկ-մեկ գանգատվում է, թե մայրիկի ուղարկած նամակը չի ստացել: Երանի այս մեկն էլ կորչի...

Անցավ ուղիղ երկու ամիս: Բալլան համարյա մոռացել էր նամակի մասին: Երբեմն հիշում էր ու սրտի դողով հարցնում մորը.

— Մայրիկ, հայրիկից նամակ չկա...

— Ձե, բալիկ ջան, բայց ինչո՞ւ ես անհանգստանում, հագա էլի...

— Դե վաղուց նամակ չենք ստացել... չլինի՞ թե...

— Ի՞նչ...

— Չլինի թե նրա նամակը կորչում է ճանապարհին... պատահում է չէ՞, մայրիկ, հը՞, ասա՛ պատահում է չէ՞...

— Այո՛, բալիկ ջան, պատահում է...

Եվ Բալլան թեթևացած շունչ էր քաշում:

Վերջապես մեկ անգամ, երբ Բալլան տուն եկավ, նկատեց, որ մայրը տխուր է: Նրա սիրտը դողաց: Առանց ձայն-ծալտուն հանելու գնաց, նստեց գրասեղանի մոտ ու պայուսակը բացելով, հանեց տետրերը: Նա ամեն կերպ ուզում էր ձևացնել, թե դասերն է պատրաստում. բայց ուշքն ու միտքը մոր կողմն էր: Ահա մայրն եկավ, կանգ առավ իր մոտ: Բալլան գլուխը դիտմամբ չբարձրացրեց:

— Լսիր, Բալլա, — խոսեց մայրը, — դու հայրիկին ասանձին նամակ ես գրել:

Բալլան շփոթվեց:

— Միայն ճիշտն ասա...

— Այո... ես մենակ էի... գրեցի... — կմկմաց Բալլան, մոր ձեռքի մեջ ինչ-որ ճերմակ թուղթ նկատելով:

— Ահա պատասխանը, կարդա ու էլի ետ տուր:

Մայրը ձեռքի թուղթը հանգիստ դրեց սեղանին ու գնաց խոհանոց:

Բալլան նամակը վերցրեց, նայեց, բայց ոչինչ չտեսավ: Նրա աչքերը մթնել էին: Քիչ հետո նա ճանաչեց հոր ձեռագիրը: Հայրը գրել էր պարզ, հատ-հատ ժառերով, որպեսզի Բալլան ինքը կարդա: Նամակի առաջին բառերը Բալլայի աչքերը բացեցին:

«Իմ սիրելի Բալլա» — այսպես էր սկսում նամակը: Բայց հետո ինչքան Բալլան խորանում էր, այնքան ավելի էր հուզվում: Հայրը գրում էր, որ ստացել է Բալլայի նամակը, կարդացել ու տխրել: Տխրել է ոչ թե նրա համար, որ իր բալիկը պահածոյի կարիք է դգում, այլ նրա համար, որ դպրոցը, պիոներական ջոկատը նրան լավ չեն դաստիարակել:

«Իմ անուշիկ բալիկ, — գրում էր հայրը, — ես քեզ շատ եմ սիրում. բայց քեզ հավասար սիրում եմ և իմ զինվորներին: Եթե պետք է լինում՝ ես իմ հագի շաղիկը հանում ու տալիս եմ նրանց: Ես նրանց բերանից ոչ մի տուփ պահածո չեմ կտրի և ուղարկի քեզ: Իսկ իմ մասին, կարող ես հավատացած լինել, որ օրերով չեմ հիշում, թե պետք է բան ուտել:

Երեկ թեժ կռիվ էր: Իմ արծիվները գրոհեցին ու ազատագրեցին չորս նոր գյուղ, ֆաշիստների ստրկությունից ազատագրեցին հազարավոր ծերունիների, կանանց ու մանուկների: Ընդունիր այս լուրը, որպես պապայից ստացած ամենաթանկագին նվերը: Ավելի լավ բան ես այստեղից չեմ կարող ուղարկել»:

Երբ մայրիկը խոհանոցից դուրս եկավ, Բալլան գլուխը ձեռքերի մեջ առած, արտասվում էր:

Մայրիկը մոտեցավ նրան, հանգստացրեց, համբուրեց ու առավ:

— Ինչո՞ւ ես լալիս: Պետք չէ: Դրա փոխարեն դու պահիր պապայի նամակը և միշտ հիշիր նրա խոսքերը...

Կ Ա Յ Ժ Ա Ք Ա Ր Ը

Նամակաբերը ճակատալին գնացքի մեքենավար էր՝ միջահասակ, պնդակազմ մի մարդ, թուխ աչքերի վրա թառած կիսախանձ հոնքերով։

Երբ Յուլյան դուռը բացեց — մաքենավարը բնագդաբար երկու քալլ հտ դնաց, ձեռքի ծրարը մեկնեց դեպի նա, հետո գրպանները քրքրելով գտավ կայծաքարի մի կտոր, դրեց ծրարի վրա և թեթևակի ժպտաց։

— Այս էլ Ձեր ամուսնու նվերը՝ ուղղամաճակտից ..

Յուլյայի մարմնով մի քաղցր դող անցավ։ Ամուսնուց նա վաղուց տեղեկություն չուներ, ահա վերջապես ծրարի վրա՝ Լևոնի ձեռագիրը։ Տարօրինակը, սակայն, ամուսնու ուղարկած նվերն էր՝ մի կտոր կայծաքար։ Նա ծրարը վերցնելով մեկ կայծաքարին նայեց, մեկ նամակաբերին և, զարմանքը հաղիվ զսպած, եկվորին ներս հրավիրեց։

— Շտապում եմ, ներեցեք, — հրաժարվեց վերջինս, — իսկ կայծաքարի մասին՝ մի ուրիշ անգամ... Դա մի հետաքրքիր պատմություն է... Առաջժմ ցտեսություն... — Եվ մեքենավարը մոզայիկ սանդուղքներով շտապ իջավ ցած։

Նրա գնալուց հետո Յուլյան մատների մեջ անընդհատ շոշափում էր կայծաքարի կտորը, զննում նրա ան-

տաշ կողերը, որոնք դռան ճեղքից թափանցած լույսի տակ արձակուժեին բազմերանդ ու կախարդիչ ցոլքեր:

Գերմանական կայազորի պետ Վիլլի Կուզելը երկար ժամանակ այն կարծիքին էր, որ բնության տարերքից ամենաահալորը կայծակն է. կփայլատակի հալոցքի նման, ամենի ճայթյունով կզարկի ու կանհետանա: Բայց ահա գտնվեց ավելի ահալորը, և այն էլ ոչ թե երկնքում, այլ երկրի վրա: Դա արծվաքիթ, լայնալանջ մի պարտիզան էր, սև մորուքը մինչև կրծքի կեսն իջած, մուսյլ հոնքերի տակ՝ դույզ շանթարկող աչքեր:

Թե ով էր նա, կամ ո՞րտեղից եկավ—ոչ ոք չգիտեր, միայն նրա երևալու օրից Կուզելի կայազորը դարձավ խառնված շնաճանճի բուն:

Կհայտնվեք մերթ ալս ճամփի վրա, մերթ այն պահեստի մոտ, մերթ կամրջի տակ, մերթ ավտոշարի առջև, կավերեր, քամուն կտար և այնպես կանհետանար, որ ասես ծուխ էր՝ մերվեց օդի մեջ: Կայազորի սպաներին հերթի էր դրել, իսկ զինվորները նրա համար դարձել էին կենդանի թիրախներ: Օր չէր անցնի, որ մի ցնցող լուր չհասներ Կուզելի ականջին, չկատաղեցներ նրան:

— Ձերբակալել... մաս-մաս անել... խոշտանգել... կախել... կրակի բերանը տալ...—սպառնում էր Կուզելը սևամորուքի հասցեին, սակայն՝ ապարդյուն:

Նա ստիպված եղավ սևամորուքին որսալու համար առատ գլխազին խոստանալ: Դա էլ չօգնեց: Վերջապես Կուզելը հրամայեց կալանավորել գյուղում և նրա շրջակայքում հանդիպած բոլոր մորուքավոր մարդկանց: Այդ մեկը նրա ստորադրյալները կատարեցին մեծ եռանդով:

Բանտարկյալների թիվն օրն-օրին ավելանում էր ի հաշիվ հարևան գյուղերի ծերունիների, բայց սևամորուք պարաիզանի ոգին շարունակում էր իշխել գյուղի վրա։ Մի անասնական երկյուղ էր պաշարել հուզելին։ Հնար լինե՞ր՝ նա կհրամայեր մոխիր դարձնել գյուղի շրջակայքի բոլոր անտառները, որովհետև ամեն ծառ, ամեն թուփ դարան մտած մի սև մորուք էր թվում նրան։ Այդ սարսափի մասին քաջ տեղյակ էին խոնավ ներքնահարկում բանտարկված ծերունիները, որոնք հպարտանքով սղալում էին իրենց մորուքներն ու բացազանչում։

— Այ թե ինչ ասել է սև մորուք...

*
*
*

Մեկ օր ձերբակալվածների մեջ երևաց (ինչպես արդեն սովորաբար ասում էին)՝ մի նոր «մորուք»։ Ներքնահարկի կիսախավարում դժվար էր որոշել նրա տարիքը, բայց նայելով հնամաշ, ծվեն-ծվեն դարձած շորերին, կոշիկների փոխարեն երկաթալարով ոտքին փաթաթած բեղենտե լաթերին, դեմքի խոր կնճիռներին, կարելի էր եզրակացնել, որ նորեկը դաժանությունից ու փորձանքից հալածված մի «մորուք» է, տնից ու նորմալ կացությունից զրկված մի մարդ, թերևս՝ մուրացկան։

— Այս ուր բերին ինձ, եղբայրներ. ախր ես ոչինչ չեմ արել... Ի՞նչ է իմ մեղքը, — տարակուսած ու աղերսալի խոսեց նա։

— Մորուքդ է մեղավոր, բարեկամ, մորուքդ, — այս ու այն կողմից բացազանչեցին հները։

— Մի՞թե դու չգիտես, — լրացրեց Իգնատ պապը, որն իր լրջախոհությամբ առանձին հարգանք էր վայելում բանտարկյալների մեջ, — որ գերմանացիները մորուքից

վախենում են, ինչպես գող շունը՝ մահակից, գայլը՝ կրակից և օձը՝ արծվից... Իսկ դու ինչ մարդ ես, սրտեղացի...

Նորեկը տվեց հեռավոր շրջաններից մեկի անունը, ապա հայտնեց, որ իր տունը հրդեհելու օրից թափառում է գյուղից-գյուղ, հաց է մուրում:

— Այ թե գտել են, հա՛,— քրթմնջացին այս ու այն կողմից:

— Ո՞ւմ են գտել, — շվարած հարցրեց նորեկը:

— Սևամորուք պարտիզանին... Սխր մեզ բոլորիս նրա համար են բանտարկել, — պատասխանեց Իգնատ պապը և համառոտակի պատմեց սևամորուքի մասին:

— Վա՛յ, աստված անիծի այդ սևամորուքին, — անիծեց նորեկը:

— Դե, դե, ձայնդ կտրի, թե չէ աչքերդ բնահան կանենք, — սպառնացին մյուսները և բռունցքները սեղմած վրա քշեցին:

Բալց Իգնատ պապը զսպեց նրանց:

* * *

Նորեկին երկու անգամ հարցաքննության տարան: Քննող սպան կայազորի պետի կշտամբանքներից ազատվելու համար, նրա բացակայությունից օգտվելով, որոշեց անհապաղ զնդակահարել մուրացկանին, կեղծ արձանագրություն կազմել՝ սևամորուք պարտիզանի դատավճուր մասին: Սուրիթը շատ հարմար էր: Նա շտապեց իր մտահղացումն ի կատար ածել:

Զինվորների օղակում մահապարտը ճանապարհ ընկավ դեպի գյուղի ծայրամասը: Նա քայլում էր հանգիստ, ոտքերը ճանապարհի փոշու մեջ քարշ տալով և

այնքան անհոգ ու անտարբեր, որ կարծես հուղարկա-
վորելիս լինեիր մի անծանոթ դադաղի: Ճանապարհն անց-
նում էր Կուզելի բնակարանի առջևով: Սպայի սպասա-
ծին հակառակ, չայապորի պետն արդեն վերադարձել և
իր սենյակի պատշգամբից դիտում էր դեպի իրեն եկող
զինվորների թափորը: Սպան նկատեց նրան, ալլալվեց,
սակալն արդեն ուշ էր: Մահապարտը զինվորների օղա-
կում շարունակում էր իր անհոգ ու անվրդով ընթացքը:
Նա վիզն այս ու այն կողմ ծռելով, նայում էր կիսավեր
շենքերին, խոտի դեզերին ու ցանկապատերին: Երբ
թափորը մոտեցավ Կուզելին, մահապարտը ոտքի ծայրով
հարվածեց մի փոքրիկ քարի, հետո վերցրեց այն, գրո-
պանից հանեց պողպատի մի կտոր, պողպատը քարին
զարկեց և կայծեր առաջացնելով, սրտանց ծիծաղեց: Թա-
փորը կանգ առավ Կուզելից ոչ այնքան հեռու: Մի պահ
լռություն տիրեց: Մահապարտը շարունակում էր պող-
պատը կայծաքարին զարկել և խնդալ յուրովի: Նա իր
բաճկոնի ծվենների արանքից դուրս քաշեց մի կտոր
սևացած բամբակ, դրեց քարի վրա և կայծով վառեց այն:
Հետո բաճկոնի փեշը շրջելով, ցույց տվեց Կուզելին և
ասաց.

— Էս բամբակն ինձ երեք ամիս հերիք է, աստված
վկա, երեք ամիս...

Կուզելի ալլապուռնած դեմքը զայրույթ էր արտա-
հայտում: Նրա լռությունն սպանիչ էր: Սպան դողահար
մոտեցավ նրան, ձգվեց ու զեկուցեց.

— Համարձակվում եմ զեկուցել, ձերդ գերազանցու-
թյուն, որ այս պարտիզանի փախչելու միտումներն
իմանալով, որոշեցինք իսկույն գնդակահարել... Սա ինքը,
պետք է որ, սևամորուքը լինի, ախ, այո, նա...

Սպայի խոսքերն ըստ երևույթին դուր չեկան Կուգելին, որը շարունակում էր նայել մահապարտի ձեռքի կայծաքարին, ջղայնորեն կրճտացրել ատամներն ու թեթևակի դողալ։

— Իսկ ռոտեղից իմացար,—գուսպ կատաղությամբ հարցրեց նա։

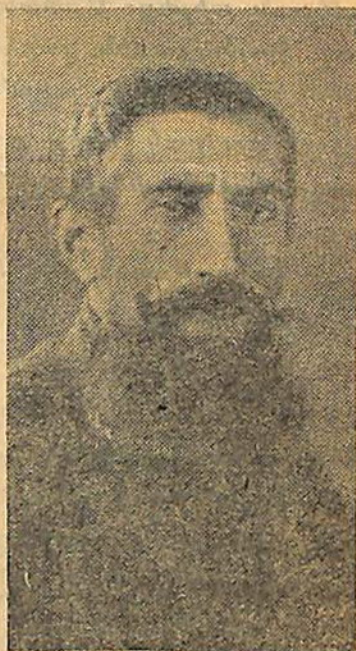
— Մյուս բանտարկյալները միաբերան հաստատեցին։

— Ապրւշ, —սպայեց Կուգելը,—նրանք քեզ հիմարացրել են, իսկ դու՝ ավանակի թուղ՝ հավատացել ես։ Ո՛ւր ես տանում այս խենթին։ Երևի սրա գնդակահարությամբ կամենում ես մոլորեցնել ինձ... Դա քեզ չի հաջողվի... Փամփուշտ ես շռայլում, խոզի մոռթ... Հրամայված է որսալ սևամորուքին, և դու պետք է կատարես այդ հրամանը...

Մահապարտը դեռ զբաղված էր իր կայծաքարով։

— Պարտիզան է գնդակահարում, — թունոտ ծաղրանքով քրթմնջաց Կուգելը,—սրա արձակած կայծերը քո փեշն էլ չեն խանձի, մինչդեռ ճանապարհին ես քիչ մնաց գլուխս թողնեի...

Կայազորի պետի դայրույթը պատահական չէր. գյուղի ճանապարհին պարտիզանները հարձակվել էին նրա ավտոյի վրա և նա, իրոք, հաղիվ էր փրկվել մահից։

Գուզելը հրամայեց իսկույն ետ տանել մուրացկանին, մի ջուկատ կազմել և հետապնդել իր վրա մահափորձ կատարած պարտիզաններին:

* * *

Մահապարտի վերադարձը մեծ զարմանք պատճառեց բանտարկյալներին:

Նրանք ամեն կողմից շրջապատեցին նրան և սկսեցին հարց ու փորձ անել:

— Այդ ինչպե՞ս... դե մի ասա, տեսնենք...

— Գնդակն ավստոսացին, — կարճ պատասխանեց մուրացկանը և զրպանից կաթճաքարն ու պողպատը հանելով, սկսեց կաթճեք ցայտեցնել ներքնահարկի կիսախավարի մեջ: — Իսկ ես տեսել եմ սևամորուքին... — անսպասելիորեն ավելացրեց նա:

— Ե՞րբ, ... Ո՞րտեղ... — վրա տվին ամեն կողմից:

— Երազուս...

— Է՞հ, — հիասթափված ծոր տվին լսողները:

— Այո՛, ճիշտ եմ ասում, տեսել եմ: Ինքն էլ ինձ տեսավ և ասաց՝ անհոգ կացեք, եղբայրներ, կգամ, կազատեմ բոլորիդ...

Ոչ ոք չհավատաց նրան: Բայց այդուհանդերձ մուրացկանի խոսքերը, նրա կայծաքարից արձակվող կայծերի պես, ցրլացին նրանց սրտում:

Մի շաբաթ անց մուրացկանն անհետացավ: Ոմանք ենթադրեցին, թե նրան բաց են թողել, ոմանք, թե՛ նա ինքն է փախել: Ինչևիցե, շուտով նրան բոլորն էլ մոռացան, որովհետև սովն ու հիվանդությունն իրենց մահաբեր շունչը տարածելով ներքնահարկի մռայլ պատերի մեջ, ավելի ծանր ու օրհասական մտածմունքներ բերեցին նրանց համար:

... Թշնամու ջախջախված զորամասի մնացորդները նահանջելով միացել էին Ն. գյուղի գերմանական կաշազորին և կատաղաբար պաշտպանվում էին Սովետական Բանակի սրընթաց հարձակումից: Կռիվը բորբոքվել էր գյուղի մատույցներում: Թշնամին կծկվում էր շեղջի վրա ընկած կարիճի պես, բայց համառորեն կառչում էր ամեն թփից, ամեն քարից: Նրա ձախ գործաթեվը ճեղքելով մեր հեծյալների մի խումբ, սլացավ դեպի կրակակետերի թիկունքը: Այդ ճեղքով առաջ նետվեց նաև սովետական հետևակը: Սկսվեց կարճատև, սառնահայտնա հեղձի մի սվինամարտ: Հեծյալների խումբը զլխավորող թիկնեղ զորականը թուրն օդի մեջ շողացրելով, ձիու սանձը թողած, սլանում էր խրամատից խրամատ, ամենի մոլուցքով թրատում այնտեղ դարանակալած գերմանական ավտոմատավորներին ու գնդացրորդներին:

Սվինամարտը վճռեց կռվի ելքը. Թշնամին ջախջախվեց: Գյուղի վրա փողփողաց ազատաբեր դրոշմ:

Հեծյալը յուրաքանչեք հետ շտապեց դեպի գյուղի կենտրոնը և կանգ առավ մի ներքնահարկի փակ դռան առջև: Նա իր թիկնապահին հրամայեց կտրել դռուր, ապա ձիու վրայից կռնալով, ձայնեց դեպի ներս.

— Դե, դուրս եկեք, եղբայրներ, սևամորուքը եկավ...

Ներքնահարկի կիսախավարից խարխալելով դուրս եկան տասնյակ հյուժված ու ոսկրացած ձերուհիներ և ուրախության արցունքն աչքներին, փարվեցին իրենց ազատարարներին:

— Մենք պետք է որ հին ծանոթներ լինենք. — ձիու վրայից խոսեց հրամանատարը, որ կուրծքը շքանշաններ

րով զարդարված, գնդապետի աստիճանի մի զինվորական
էր, կարճ խուզած մորուքով և ծիծեռնակի թևերի պես
սղալած ընչանցքներով:

Ծերունիները խորագններն նայեցին նրան, բայց ոչ
ոք չճանաչեց: Միայն Իգնատ պապը, իր պղտոր աչքերը
կկոցած, մոտեցավ, նայեց, նայեց ու, հուզմունքը հա-
զիվ զսպելով, մանկան նման ընկրկեց.

— Դու պետք է որ... պետք է որ... Նա լինես...

— Ասա, մի քաշվի— «մուրացիանը»,— ավելացրեց
հրամանատարը և նրա դեմքը ողորկեց պայծառ ժպիտով:

Այո, այդ պարթևահասակ հեծյալը նա էր՝ սևամո-
րուք պարտիզանը, լեզենդար հերոս Լևոն Դարբինյանը:

ԺԱՂԿԱԾ ՀՈՒՂԱՐՉԱՆ

1.

Աշնանային մռայլ ու մթապատ գիշերը, ասես իր սուր մագիլները գետնի մեջ թաղած, ծանրորեն նստել էր Ուկրաինայի լայնածիր դաշտերի վրա: Մաղվում էր անձրևը: Մաղվում էր մանր ու միալար, սրտամաշ ու հոգնեցուցիչ կաթիլներով: Գետինը թաց էր, լպրծուն, տեղ-տեղ՝ լճածածկ, հողը՝ վիրավոր ու խոշտանգված:

Այդ անթափանց խավարի միջով հեղեղի նման զընում էր գնդապետ Դարբինյանի զորամասը: Գնում էր օրերի ու ամիսների ծանր ու արյունահեղ մարտերից հետո: Գնում էր դժվարին արշավանքներից, անքուն գիշերներից հլուծված ու հոգնած:

Աղմկվում էր խավարը մարդկանց ու ձիերի, տանկերի ու հրանոթների, ավտոների ու ռալիակների այդ անօրինակ երթից: Թվում էր, թե թանձր մթությունից օգտվելով, ողջ բնությունն է ոտքի ելել և, վրեժի բորբ տենդով բռնված, շարժվում, գնում է դեպի արևմուտք:

Տանկերը սողում էին մռայլ ու խստադեմ՝ զայրույթից պինդ սեղմված ահարկու բռնացքների պես: Հրետանային մարտիցներն ընթանում էին իրար սեղմված, իրար միջով անցնող կաթակնաբեր ամպերի նման: Հետևակը քայլում էր լուռ ու ինքնամոլոր, ասես ծանր ու մղձավանջային երազի միջով:

Մարտիկները շաբաթներով շոր չէին փոխել և այժմ նրանց քրանախաշ մարմիններն ալրվում, կսկծում էին գաղջ խոնավության մեջ: Նրանց գողճապատ ոտքերից կարծես փթանոցներ էին կախվել: Կապարե թիթեղների ծանրությամբ իջնում, փակվում էին նրանց թմրած աչքերի կոպերը: Ու թվում էր, թե այդ անասելի հոգնածութունից ու անքնությունից հաղթված, ուր որ է նըրանք կթերվեն երթից, կրնկնեն ցեխապատ գետնին ու կթաղվեն խոր քնի մեջ: Բայց ոչ: Նրանք քալում էին առաջ ու առաջ, անվարան ու անտրտուն, իրենց ոտքերի տակ զգալով քայլ առ քայլ նվաճվող հայրենի հողը:

Ծարավը խեղդում էր մարտիկներին: Նրանց պապական շուրթերը բռնվել էին ալրուցքով: Բայց նրանք զիտեին, որ առջևում Դնեպրն է՝ լայն ու ջրառատ, հաբաղատ մոր պես քաղցր ու զովասուն:

Եվ նրանք գնում էին դեպի այդ գերված մայրը:

Գնդապետ Դարբինյանի փոքրիկ «վիլիսը» թեթևությամբ ճոճվում էր ճանապարհի խորդուբորդությունների մեջ, մերթ րնդ մերթ սղդալով ընկնում փոսերը, ապա անիվների փութկոտ անդապտույտից հետո կրկին դուրս նետվում: Տափաստանային թեթև քամուց անձրևի կաթիլները շեղակի ծեծում էին մեքենայի բրեզենտե ծածկուցը, կամ ներս խուժելով, ցրտությամբ ասեղնահարում գնդապետի դեմքը:

Դարբինյանը մենակ չէր. նրա հետ միասին նույն մեքենայով գնում էր նաև գումարտակներից մեկի հրամանատարը՝ կապիտան Բալայանը: Գնդապետը սիրում էր այդ խիղախ ու անվեհեր կապիտանին, որն իր գումարտակով միշտ նետվում էր ճակատամարտի ամենագլխավորին հատվածն ու միշտ էլ հաղթանակում: Բայց

ժխայն այդ սերը չէր, որ նրան դրդել էր իր հետ վեր-
ցրնելու Բալայանին: Կապիտանի գումարտակը, որ այս
անգամ ևս գնում էր էշէլոնի գլխամասում, առաջինը
պիտի հասներ Դնեպրի արևելյան ափը և առաջինը կրտ-
քեր այդ լայն ու հորդառատ գետը: Դա մի չափազանց
բարդ ու պատասխանատու առաջադրանք էր:

Նահանջող թշնամին վիրավոր գաղանի նենգությամբ
պաշտպանություն էր բռնել Դնեպրի արևմտյան ափին,
որն իր բարձր դիրքով, հողի ուղղահայաց կտրվածքնե-
րով տիրաբար իշխում էր հանդիպակած ափի վրա: Գեր-
մանացիները ոչինչ չէին խնայել իրենց դիրքերն ամրա-
ցրնելու համար: Լարափակոցների խիտ ցանցը, գնդա-
ցրդային ու ականանետային բները, դոտերն ու դոտե-
րը պատնեշի պես ձգվում էին ափի ամբողջ երկայնքով:

Հետախուզության մանրամասն տվյալներից ելնելով,
գնդապետը հարձակման օպերատիվ պլան էր մշակել և
հասցրել իր ստորաբաժանումներից յուրաքանչյուրին:
Բայց, չնայած դրան, «վիլլիսի» մեջ նա դեռ շարունակում
էր Բալայանի հետ ծանր ու թեթև անել գետանցման
հետ կապված բազմաթիվ մանրուքներ ու անակնկալներ:

Դարբինյանը հուզված էր: Նա շարունակում էր
ստեղծագործել. ասես մի անմարելի բոցով այրվում էր
ներքուստ: Նվ որովհետև լուսթյունը նրա թշնամին էր,
որովհետև նրա միտքը հախուռն թափով գործում է տա-
րերքի պահին, կռվի ու պայքարի մեջ, ուստի չէր կա-
րողանում լուռ մնալ: Նա շարունակում էր գետանցման
նոր ձևեր հնարել, երբեմն վիճել յուրովի, ժխտել մտա-
ձածը, կրկին վերադառնալ մշակած պլանին:

Բալայանը լսում էր ու սակավ արձագանքում: Նա
մտածում էր այդ զարմանալի մարդու ներքին կրքի,
կենսունակության ու դիմացկունության մասին: Այ, նա

մի շաբաթ է աչք չի փակել: Գոնե այժմ մեքենայի մեջ
մի քիչ ննջի, մի քիչ հանգստանա:

«Վիլլիսը» գնում էր առաջին էջերունի կազմում: Նրա
աջ ու ձախ կողմերից, մթության մեջ, լավայի պես հո-
սում էր մարդկանց ու տեխնիկայի ահագին զանգվածը,

չեզոքում՝ մի ինչ-որ տեղ ոռնում էր հրանոթը՝ խուլ
ու շնչահեղձ:

Հորիզոնից վեր մեկն ասես սուր զանակով կտրեց
թանձր ամպերով պատած երկնքի կուրծքը և այդ կտր-
վածքից պսպղաց մի աստղ՝ սառն ու կապտացույթ...

Գնդապետը լռեց: Մոռացավ գետանցը: Ննջում է,
թե՛ խորհում:

— Լևոն...

— Լսում եմ, ասա...

— Հո չե՞ս քնում...

— Ձե, մտածում եմ...

— Ի՞նչի մասին...

— Էհ, ո՞վ իմանա, Բալայան: Շատ բանի մասին,
շատ բանի... Նամակներ պիտի գրեի, Բալայան, չեմ
գրել...

— Ո՞ւմ... տո՛ւն...

— Ի՞նչու միայն տուն: Ծանոթների, բարեկամների
Ս, մտածում եմ, Բալայան, թե այս երեք տարվա ըն-
թացքում ինչքան նոր ծանոթներ ու բարեկամներ եմ
ճարել: Գիտե՞ս, թե քանի՞ կյանք էր պետք մի այդպի-
սի բարեկամություն ստեղծելու համար: Մեկի մանուկն
եմ կրակից հանել, մորը վերադարձրել: Մեկի վզից կա-
խաղանի օղն եմ հանել: Մեկին զնդակահարությունից
փրկել: Մեկին գրոհի տարել: Մեկի հետ պարտիզանու-
թյուն արել: Մեկ ուրիշն իմ կյանքն է փրկել: Բայց

մը մեկը, մը մեկն ասեմ, Բալայան: Եվ ահա այսօր բոլորից նամակներ եմ ստանում, բոլորին նամակներ ուղարկում: Եվ բոլորը միաբերան մի բան են խնդրում, Բալայան: Գիտե՞ս ինչ...

— Ի՞նչ...

— Հաղթանակով վերադառնալ: Իսկ հաղթանակը Գնեսպրի այն ավին է, Բալայան: Իսկ Գնեսպրի այն ավը անցնելը շատ է դժվար: Ա՛յ, դրա մասին եմ մտածում...

Գնեսպրի կրկին լռեց: Ու թեև մթուժյան մեջ Բալայանը չէր տեսնում նրա դեմքը, բայց համոզված էր, որ մեքենայի հետ ճոճվելով, նա դեռ շարունակում է մտածել, և շարժապատկերի արագությամբ գործող նրա միտքը ո՞վ իմանա, թե արդեն ուր է հասել:

Երկնակամարի ճեղքից պսպղող աստղը արդեն դուրս էր կանչել իր ընկերներից մի քանիսին և նրանք թարթելով էին խմբով՝ ցրտից արցունքակլած աչքերի պես:

Մոտ ու հեռու դաշտերում, անտառների մեջ, բլուրների տակ ճողփում էին անձրևաշրի լճակները, կոխկըրտվում էր խաշամը, խշրտում էին թփերը՝ անհանգըստացնելով ցերեկվա ահեղ որոտումներից հազիվ խաղաղված հավքերին:

Այդ գորամասի հետախույզներն էին գործում, նրա սրտեհա աչքերն ու զգայուն ականջները:

2.

«Վիլլիսը» վերջապես կանգ առավ՝ գնդապետն ու կապիտանն առուղղությամբ ցած իջան: Մառն օդի ուժեղ հոսանքն իսկույն ողողեց նրանց քնառ աչքերը, ճակատն ու այտերը: Չտեսնելով էլ կառնի էր զգալ, որ մոտակայում գետ կա:

—Եվ իրոք, նրանց առջև Դնեպրն էր՝ լայնահուն ու
ահեղ, իր արագահոս ջրերի ծփանքն ավերին տված:

Դարբինյանը մոտեցավ գետին, հարգանքով հանեց
գլխարկը և սրտի խորքից, հուզաթաթավ կիսաձայնով
շշնջաց.

— Ողջճւն, հարազատ Դնեպր...

Ու թվաց, թե գետը լսեց նրան: Թվաց, թե գետը,
որդու փրկարար ձայնն առած մոր պես, խնդաղին աղ-
մըկեց, խշխշաց իր լայնագիր ավերի մեջ:

— Ողջճւն, Դնեպր, — կրկնեց Բալայանը:

— Ողջճւն, ողջճւն... — լավեցին գետափ իջած մար-
տիկները հուզված շուկները:

Նրանք ձեռնափերը գետի զովասուն ջրերի մեջ թա-
ղելով, ճողփում էին այն, բռնելով վերցնում, խմում, ե-
րեսներովը տալիս, խաղում ալիքների հետ: Դժվար էր
ասել, թե այդ պահին նրանցից ով ինչպես էր արտա-
հայտում իր փոթորկված հոգու ջերմ ապրումները:

Դիմացի ավից տկտկում էր գնդացրի խանձված կո-
կորդը: Թշնամին կրակում էր գետի մեջ: Կրակում էր՝
հենց այնպես՝ առանց նշանառության, իր ահից: Նա վա-
խենում էր Դնեպրից և ասես ամեն ընդե ուզում էր
սաստել նրան:

Բալայանն անցավ իր գումարտակի ստորաբաժա-
նումները: Հետախույզ դասակի հրամանատարը գնդա-
պետի մոտ բերեց Դնեպրի առափին գործող պարտիզանա-
կան ջոկատի հրամանատարին, որի հետ մի քանի օր
շարունակ զորամասը սերտ համագործակցության մեջ
էր: Զոկատը շատ բան էր նախապատրաստել հաջող
գետանցման համար: Շինվել էին բազմաթիվ լաստեր,
նավակներ, որոնք մեծ մասամբ փայտե երկայն գրի
էին նմանվում:

Գրողա—այսպես էին կոչում պարտիզանական ջոկատի հրամանատարին: Նա բարձրահասակ ու լայնալանջ մի մարդ էր՝ Դնեպրի նավատորմի նախկին բոցմաններից մեկը:

— Անիրավներն ինչքան ուժ ու հնար ունեն՝ ամրացրել են,— երեսը գեպի գետի արևմտյան ափը թեքելով, խոսեց Գրողան:

Նրա մտահոգ շեշտից Դարբինյանը զգաց, որ գործը շատ ավելի բարդ է, քան իրենք էին կարծում, բայց չվարանեց.

— Իսկ մենք վճռել ենք անհապաղ սկսել...

— Նվ վատ չեք անի,— հավանութուն տվեց Գրողան,— պետք է անակնկալի բերել: Այլ կերպ՝ շատ կը գլխավարանա...

— Լաստերը հե՞ռու են...

— Ոչ, գետափին, բաղեղումների մեջ...

Նույն պահին կապիտան Բալայանը մոտեցավ նրանց:

— Գումարտակը պատրաստ է, ընկեր գնդապետ...

Այլևս ժամանակ չկար սպասելու ինժեներային հիմնական միջոցների մերձեցմանը:

— Սկսեցեք,— հրամայեց Դարբինյանը:

Դժգույն աստղացույքի տակ գծվող կապիտանի ըստ վերանկարն անհայտացավ:

Սկսվեց գետանցումը:

Դնեպրն իր գիրկն առավ առաջին մակույկները, որոնցով գնում էին զինավառ հետախույզները:

Թշնամու ուժն ու ուշադրությունը շեղելու համար անցումը կատարվում էր մի քանի տեղից:

Պարտիզանական նավակներով փոխադրվում էին հետևակն ու հրետանին: Լաստերն իրենց լայն ու երեբուն մեջքի վրա թեթևությամբ տանում էին առաջին

տառները: Մարտիկներին ամանք չսպասելով նավակի, գետի հորձանուտ ջրերին էին հանձնվում բենդինի դատարկ տակառներով, անվակալներով, կամ գերաններով: Նրանց բոլորին մագնիսի պես ձգում, քաշում էր գետի արևմտյան ափը:

Ասես այնտեղ՝ Դենպրի այն ափին նրանց հարազատ տունն էր, հարազատ օջախը՝ բոցերի բերանն ընկած, և նրանք մի անդիմադրելի ուժով ձգտում էին վերահասու լինել անեղ վտանգին, փրկել՝ մեկն իր ծնողին, մեկն իր որդուն, մեկն իր սիրած աղջկան, մեկն էլ իր ընկերոջը, բարեկամին, հարևանին:

Գերմանացիները, ըստ երևույթին մոտալուտ վտանգն զգալով, ուժեղացրին հրաձգությունը: Գնդացրային և ականանետային մարտկոցների ահարկու կրակի տակ Նիկոլայ Ջայցի մակույկը մի քանի անգամ ափ հասցրեց մարտիկների նորանոր խմբեր, զենք ու զինամթերք: Մակույկը տասնմեկ տեղից ծակծկվել էր: Զուրը հետզհետե լցվում էր ներս: Խորտակման վտանգը սև սպառնալիքի պես կախվում էր Ջայցեի գլխին: Բայց նա դերմարդկային ուժով մաքառում էր դժվարությունների դեմ, անցնում ափից-ափ, միաժամանակ կատարելով սանիտարի ու կապավորի պարտականություն:

Նավակներից մեկով, հետևակայիներին հետ միասին, գետի արևմտյան ափն էր փոխադրվում Գրոգան: Նավակըն ընկավ թշնամու ուժեղ կրակի տակ: Արձձի հեղեղ էր թափվում գետը: Արկերը և ականներն անապատային օձերի պես թշնամ էին աջ ու ձախ:

Միթե՞ պրծնում կլինի: Հետևակը սրտնեղում էր:

— Ա՛խ, գոնե ափ հասնենք, — սրտի խորքից բացազանջում էին ամանք, — գոնե ոտք դնենք ամուր հողի վրա, գրոհի դնանք, ու եթե մեռնենք էլ՝ սրտներիս դարդ չի լինի...

— Հիմար ցանկություն է, եղբայրներ, — հեգնում էր Գրողան: — Մահը՝ մահ է — ցամաքում, թե ջրի մեջ: Եկեք ապրելու մասին մտածենք: Թե չէ, երգվում եմ ջուրըն ավելի հյուրընկալ է, քան հողը...

Նույն պահին արևի ուղիղ դիպումով մոտակա լաստերից մեկը շեշտակիորեն սուզվեց ջրի տակ:

Երբ լաստը կրկին ջրի երեսն ընկավ, նրա վրայի տանկն այլևս չկար: Դերանները չուած մատների պես հեռացել էին իրարից: Կիսաքանդ լաստն ուղղությունը կորցնելով, արագորեն իջնում էր դեպի հորձանուտը, իր վրա տանելով գերաններից կառչած մի խումբ զինվորների: Նա գալիս էր ուղիղ դեպի նավակը: Հանդիպելու դեպքում պետք է խորտակեր այն: Թիավարող մարտիկը ճկունությամբ խույս տվեց: Հին բոցմանը, որ ակամայից կանգնել էր նավակի մեջ, ձեռքերն օդում թափահարելով, ձայն տվեց անցնող լաստի մարդկանց.

— Տղերք, միք վախի, պարանը... պարանը...

Նրանցից մեկն ինչ-որ բան շարտեց դեպի նավակը: Գրողան հենց օդի մեջ որսաց այն ու նետվեց ջուրը: Մարտիկներն ապշեցին: Ո՛ւր գնաց նա: Ի՞նչի համար: Արդյոք փրկելու կիսաքանդ լաստի մարդկանց, թե՞ մեռնելու նրանց հետ:

Կապիտան Նիկիտինի գումարտակի հետ Դարբինյանն անցավ Դնեպրի աջ ափը և իսկույն ձեռնարկեց պլացդարմի գրավմանը: Նրա հնարամիտ պլանով Բալայանի գումարտակը շրջանցեց գետափից ոչ հեռու գրունդվող այն փոքրիկ գյուղը, ուր ամրացել էր թշնամու՝ սփապաշտպան կայազորը: Բալայանի ստորաբաժանումը թիկունքից ձնաբքի պես վրա տվեց ու խուժեց գյուղի փողոցները: Նիկիտինի գումարտակն ու պարտիզանները զորաթևերից օգնեցին Բալայանին, և գյուղը գրավվեց:

Շշմած ու սարսափահար թշնամին ուշքի եկավ միայն լուսադեմին: Գիշատիչ անզղներ ի երամը սև ամպի պես վաղ առավոտից կախվեց գետանցի վրա: Ճոյընթաց ռմբակոծիչները կատաղությամբ բզկտում, տակն ու վրա էին անում առափնյա հողի յուրաքանչյուր պատառ: Բայց արդեն ուշ էր: Շուտով վրա հասավ նաև մեր կործանիչ ավիացիան, և Դնեպրի ջրերն արագացուցեցին օդային կատաղի մարտերի գալարուն ծուխն ու բոցը:

Գետանցը ցերեկը չէր գործում: Ամեն ինչ խնամքով ծածկվում, քողարկվում էր: Բայց ահա աղձամուղջը թանձրանալուն պես մարդիկ կրկին դուրս էին գալիս գաղտնուղիներից, բլինդափներից, թաքստոցներից և վերսկսում իրենց աշխատանքը:

Իսկ գետի արևմտյան ափում գնդապետ Դարբինյանի ստորաբաժանումները մահացու կռիվներով պաշտպանում էին նվաճած պլացդարմը, — առաջին կտոր հողը՝ Դնեպրի այն ափում:

Թշնամին մեծ թվով զորք ու զինամթերք կուտակելով, կատաղի հարձակման էր անցնում, որպեսզի մերոնց գետը թափի: Սակայն գնդապետի արծիվները, հերոսաբար կասեցնում էին գերմանացիների գրոհները:

Դարբինյանը ղիրքից-ղիրք, խրամատից-խրամատ անցնելով, ոգևորում, քաջալերում էր իր զինվորներին, ետ չպրտում թշնամուն, քայլ առ քայլ ընդլայնում նվաճած պլացդարմը:

3.

Մի երեկո, երբ գնդապետն իր բլինդափի փոքրիկ սեղանի մոտ նստած նամակ էր գրում, մռայլված ներս մտավ համհարգն ու բեկբեկուն ձայնով գեկուցեց.

— Գումարտակի հրամանատար կապիտան Բալայանը խփվեց...

— Ի՞նչ... — շանթահար վեր թռավ Դարբինյանը: Ասես բլինդաժը քանդվեց նրա գլխին, աչքերը մթնեցին: — Այդ ի՞նչ առաջիր... ե՞րբ... ի՞նչպես...

— Կապավոր եկավ: Դուքսը սպասում է...

— Կանչիր իսկույն:

Բոպե անց կապավորը, որը Գրոզայի փրկած մարտիկներից էր, գլխահակ կանգնեց գնդապետի առջև:

— Մեռա՞մ... — մռայլած հարցրեց Դարբինյանը:

— Բժիշկն ասաց՝ բույժներն հարց է, — կիսախեղդ պատասխանեց կապավորը:

Դարբինյանը գլխարկն ու մուշտակը վերցնելով, իսկույն դուրս նետվեց:

«Վիլլիսը» նրան թուցրեց մոտակա գյուղը: Բալայանին տեղավորել էին իր ազատագրած գյուղի միջնակարգ դպրոցի սենյակներից մեկում: Մահամերձի մոտ միայն բժիշկն ու բուժքույրն էին: Մյուսները միջանցքում հավաքված, դռան ճեղքից մռայլ լուսթյամբ նայում էին դեպի ներս:

Երբ «Վիլլիսը» կանգ առավ դպրոցի առջև, միջանցքում մի կիսաձայն շուկ տարածվեց:

— Գնդապետը...

Բոլորն ակնածանքով ետ քաշվեցին: Դարբինյանն, ասես ոչ ոքի չնկատելով, ուղիղ դիմեց դեպի սենյակը:

Կապիտանը պառկած էր լուսամուտի մոտ, երկաթե ցածրադիր մահճակալին՝ մեջքի վրա: Նրա աչքերը փակ էին: Շնչում էր թույլ, անուժ: Կամպի աղոտ լույսը հազիվ էր երերվում նրա դալուկ ճակատին:

Դարբինյանը բժշկին մի անկյուն տարավ:

— Միթե՞ հնար չկա, բժիշկ... — արցունքախեղդ ձայնով հարցրեց նա:

— Ո՛չ — պատասխանեց վերջինս:

Նրանք կրկին մոտեցան հիվանդին: Դարբինյանը չէր ուզում հավատալ ոչ միայն բժշկին, այլև ինքն իրեն: Նրա աչքերի առջև մեռնում էր արծիվը: Մեռնում էր նա, ում ճախրանքը, քաջությունն ու անվեհերությունն այնքան հաղթանակներ էր բերել ժողովրդին:

—Ո՛չ, չի կարող պատահել,— խորտակված սրտով յուրովի կրկնում էր գնդապետը:— Սա Բալայանը չէ: Միթե իմ արծիվը կարող է այսպես խաղաղությամբ անձնատուր լինել մահին...

Նվ գնդապետը ըստե՛ս ան ըստե՛ս ուզում էր խելացոր աղաղակով փարվել նրան, սթափեցնել, ուղբի բերել...

Բժշկի սպասածին հակառակ, Բալայանը երկար ժամանակ լուռ ու անմոռնչ մաքառում էր մահվան դեմ: Դարբինյանը ոչ մի վայրկյան չէր հեռանում նրանից:

Նդավ ըստե՛ս, երբ մահամերձը բացեց աչքերն ու հանգչող հայացքով նայեց իր վրա խոնարհված գնդապետի դեմքին: Ճանաչե՛ց նա, ի՞նչ ասաց, ի՞նչ կտակեց— ոչ ոք չիմացավ, ոչ ոք չհասկացավ Դարբինյանից բացի: Նվ միայն նա էր, որ մահամերձի վերջին հայացքին գորովանքով պատասխանեց.

— Կանեմ, ազիզ ջան, կանեմ...

Հետո, երբ Բալայանի աչքերը փակվեցին, Դարբինյանը հարազատի ջերմությամբ համբուրեց նրա սառը ճակատը, ետ շրջվեց, թևով ծածկեց աչքերը, դուրս եկավ միջանցք ու ազատություն տվեց իր վարար արցունքներին:

4.

Իր կիսատ նամակը Դարբինյանը շարունակեց մի քանի օր հետո՝ 1943 թվի հոկտեմբերի 19-ին:

«...Յուլյա ջան,—սրտի
կսկիծով զրոււմ էր նա իր
կնոջը,— Բալայանին թաղե-
ցի Կիևի մարզի Պրեյասլավի
շրջանի Վորաբենցի գյու-
ղում՝ դպրոցի շէնքի մոտ։ Նրա
գերեզմանի վրա, իմ ուժե-
րով մի «շքեղ» հուշարձան շի-
նեցի՝ փայտից ու տախտա-
կից։

Այս, եթե որևէ մեկի
աչքերն էլ իմ աչքերի կող-
քին լինեին, տեսնեին, թե
ինչպիսի հերոսությամբ նա
անցավ Դնեպրը, գրավեց

գյուղը, հնարավորութիւն տվեց ամբողջ միավորմանն
անցնել՝ ապա նրանց տներն անշուշտ կասեր՝ «է՛հ, Լևոն,
ինչու այդպես էժանագին հուշարձան շինեցիր քնկե-
րոջ վրա...»։

Դարբինյանը չէր չափազանցում։ Բալայանը մի իս-
կական դուրսագուն էր։ Հայրենիքը բարձր գնահատեց
նրա խիզախութիւնն ու անվեհերութիւնը, շնորհելով
նրան Սովետական Միութեան Հերոսի կոչում։

5.

Նամակն ուղարկելուց երկու ամիս անց, Կիևի մոտեր-
քում ծաղկաված մի արյունահեղ կռիւում քաջաբար զոհ-
վեց նաև ինքը՝ մեծ մարտերի լեգենդար հերոս Լևոն
Խնկանոսի Դարբինյանը։

Ընկերները նրան թաղեցին Կորոստիշև ավանի մի կանաչ պուրակում, նրա թաւով շիրմաթմբի վրա խոնարհեցին զորամասի մարտական դրոշները, երգեցին անողոք վրեժ լուծել թշնամուց, ապա հրացաններն ամուր սեղմած, կրկին շրջեցին դեպի արևմուտք։

Գնդապետ Դարբինյանը հարազատ որդու նման պայքարել էր Ուկրաինական հողի ազատագրման համար, ուստի հողը գթառատ մոր պես նրան իր գիրկն առավ։

Կորոստիշևի ավանային Սովետը մի գեղեցիկ հուշարձան կանգնեցրեց Դարբինյանի գերեզմանի վրա, իսկ կառավարութիւնը նրան շնորհեց Սովետական Միութեան Հերոսի բարձր կոչում։

* * *

Ասում են ամեն զարնան, երբ բնութիւնը պճնվում է ճոխ ու սիղավետ կանաչով, երբ ուրախ թռչներգից զնգում է զարնան զուլալ օդը, երբ արևի կենսատու շողերը ջերմութեամբ փարվում են հողին—մի ուրույն տեսք է ստանում Կորոստիշևի պուրակում բարձրացող հուշարձանը։

Ասում են ժողովուրդն այնքան ծաղիկներ է ցանել հայ ժողովրդի զավակ, լեգենդար հերոս Լևոն Դարբինյանի հուշարձանի շուրջը, որ հեռվից նայողին թվում է, թե այդ հուշարձանը ևս ծաղկել է յուրովի։

- ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՑԱՆԿ

1. Իմ ընթերցողներին	3-19
2. Կրողիս	20-28
3. Զինվորական խորամանկություն	29-34
4. Հայրիկի նամակը	35-43
5. Կայծաքարը	44-57
6. Ծաղկած հուշարձան	

Գատ. խմբագիր՝ Արմ. Թամազյան
Տեխ. խմբագիր՝ Ս. Լաթոյան
Մեքագրիչ՝ Թ. Կանթեղյան
Կոնտրոլ սրբագրիչ՝ Ն. Քալաշյան

ՎՖ 05152, պատվեր 577, տիրաժ 4000,
Հեղ. 1,8 մամ., տպագր. 3³/₄ մամ.: Հանձնված է
արտագրության 13/VII—48 թ.: Ստորագր. է տպագրության
Հայպետհրատի տպարան, Երևան, Լենինի փ. № 65.

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220029503

ԳԻՆԸ 2 Ռ.

